Українська Селянська
Спілка

Г. Сіманців

Конспект викладів

з Економічної Географії України

З лекцій читаних в Терезині на кооперативних курсах української Село-Спілки в Ч.-С.-Р.

Під Зарядом Управи Курсів
в Терезині
1924. р.

На правах рукопису.

В С Т У П Н І У В А Г И.

Простір та населення України. УКРАЇНОЮ - своєю батьківщиною, ми називаємо величезний простір на півдні східньої Європи від Карпатських верховин і срібнолицього Сяну аж по руді степи Каспицького моря та по за жовтоводу Кубань до вічносніжного Кавказу. Понад 1.600 км. пересічно довга і до 700 км. широка, одноцільна, в географичному відношенню цілком своєманітна територія, як суцільна природня одиниця, охоплює собою по над 1.200.000 кв. км. Але не всіма цими теренами опанував ще Український народ. Лише біля 1.000.000 кв. км. з цієї території посідає він. Крім автохтонного населення замешкує на цій землі і трохе людей иншої національности. Тому етнографично суцільну територію України, скрізь заселену нашим народом треба рахувати дой-но біля 850.000 кв. км. зі 45.000.000 населення. Слід одначе зазначити, що біля підрахунків, як просторів Українських земель, так і кількости населення йде науковий та політичний спір і боротьба. Ми спинимось на цифрах відомого Українського ученого землезнавця проф. С. Рудницького, який підраховує мінімальні простори УКРАЇНИ в 905.000кв. км. з населенням в 51.249.000 душ з того Українців 36.605.000 або 71,3%; решта припадає на національні меншости: москалів, жидів, поляків і инш.

В цих межах наш край, що до розмірів, займає в Європі 2 місце (перше Московщина), а по кількости населення відповідає Франції.

Одначе не всі сини Української землі найшли собі місце на рідних теренах. Багато їх змушено мешкати по за межами батьківщини, хоть остання і дала притулок по над 10міл. чужинцям. Мешкають Українці в середній Європі - 145.000 д.; в Сполучених штатах Північної Америки - 750.000 д.; на Зеленому клинові - 4міл; в Канаді - 350.000; в Сібіру - 300.000; в Сте-

повій Азії - 390.000; в Бразилії та Аргентині до 100.000, а всього разом до 3.000.000. Додавши ці цифри до попередніх можемо сказати, що на цілому світі мешкає кругло 40.000.000 Українців.

Політичні та етнографічні межі УКРАЇНИ. Серед більших народів Европи лише Українці не мають самостійної держави. Всі прагнення її до цього протягом довгих століть і особливо в останнє пятиліття розбивались о непереможність своїх ворогів та власну неорганізованність, тому-то власних політичних меж Україна не має. Її територія входить лише, як складова частина, до инших держав головно Московщини та Польщі.

В останній період свойого самостійного істнування (1917-1918) Україна відокремилась в межах, які більш менш відповідали 9 губ. б.Росії, а саме: Подільська, Волинська, Київська, Катеринославська, Херсонська, Чернигівська, Полтавська, Харківська та Таврія. До цього були долучені де-які частини Курщини, Мінщини і инш. Етнографічна Україна майже вдвічі більша і охоплює частини Донщини, Воронїжчини і цілу Кубань на сході; Буковину, Закарпаття, Галичину і Холмщину на Заході.

Місце України на земній кулі. Як відомо ціла поверхня землі складається з води і суходолу. На долю суходолу припадає незначна частина і обіймає лишень 147.000.000 кв. км., в той час як всю земну кулю обчисляють на 510.000000 кв. км.

Між окремими частинами світу суходіл поділяється так: (в круглих цифрах) А З І Я - 44,5 міл.кв.км.; А М Е Р И К А - 38 м.; А Ф Р И К А 32 м.; Є В Р О П А - 10 м.; А В С Т Р А Л І Я - 9 м.; Л Е Д О В І країни 12 м. Таким чином етнографічний простір України займає 0,5% всього суходолу земної кулі та 5% поверхні всієї Европи.

Населення земної кулі по останнім підрахункам виносить кругло 1.800.000.000 душ. По між окремими частинами світу воно розподіляється так: Азія - 1 млд., або 54 %, Европа - 450 м., або 24 %; Америка - 200 м., або 10 %; Африка

150 м., або 8 %; решта припадає на Австралію острови та ледові країни.

В порівнанню з людністю цілого світу населення України виносить 2 з ликом відсотки, а в порівнанню з населенням Європи біля 9 %. Як бачимо Україна займає поважні розміри, як відносно цілої земної кулі, так і відносно людности світа. Ще більш поважне місце припадає їй на долю в Європі. Та про те наша наука, література, штука, взагалі культура далеко не займають такого почесного місця і про нас лише останніми часами починають довідуватися, як про окремий нарід. Завинили цьому лихі соціяльно-політичні обставини, з яких лише останніми часами почало вибиватися Українське населення, пригадавши нарешті, "чиїх батьків, які ми діти".

Що таке економична географія. Фізична географія досліджує фізичні властивости земної кулі себ-то гори, низини, моря, річки, озера, рослини та тваринне царство, підсоння, ґрунти, а також етнографичні особливости народів. Одним словом все те, що витворює природа власною чинністю. Крім цих річей ми, одначе навколо себе спостерігаємо силу річей, які повстали наслідком діяльности самої людини, як от чавун, будинки, залізниці то-що. Зявилися вони в наслідок праці людини над предметами, даними чоловікові природою в первісному вигляді. Таку працю людини ми називаємо г о с п о д а р ч о ю діяльністю. Вивчення сучасного стану поодиноких галузів господарчої діяльности і життя людини в їх географичному розпросторенню і в природній залежности і є завданням економичної географії. Крім того економична географія вивчає також і ті фізичні і культурні умови, які впливають на господарчу діяльність людей. Таким чином економична географія являється ніби продовженням географії фізичної. Фізична географія знайомить нас з тим, що витворює природа, - економична ж з тим, що витворює людина для забезпечення своїх потреб.

Як всяка наука, так і економична географія не обмежується лише описами сучасних господарських цінностей, а заглядає в минувшину, зв'язує її до сучасности та висовує різні господар-

ські завдання на майбутнє, зясовує форми і умови господарської діяльности людей, шукає взаємопричинности між всим цим і таким чином зпричинюється разом з иншими економичними науками до пізнання наслідків господарчої діяльности людей всього світу чи поодинокого народу, їх економичних відносин, тих можливостей, які представляє природа, а значить і засобів до підношення економичного добробуту людства та поодиноких народів.

Тому для нас Українців вивчення економичної географії є конечною необхідністю, особливо для тих з нас, хто присвятив чи має присвятити себе практичній діяльности в галузі поліпшення умов господарювання Українського народу, бо знати - це значить передбачати, а передбачення вже дає можливість правильного поступовання.

Труднощі вивчення економичної географії УКРАЇНИ. Тому що УКРАЇНА на протязі довгих часів увіходила складовою частиною в инші держави, вона не могла поставити своєї самостійної народньої господарки. На це їй не дозволяла чужа влада. Вся господарська діяльність Українського населення вважалася часткою діяльности ціло-державних народів данної країни. Отже, коли ми хочемо окремо виділити відомости і данні про господарське життя України, то мусимо вибірувати ці матеріяли з чужих переважно московських та польських джерел. Це дуже важка і складна робота, бо володарі України часами навмисне заплутували та фальшували данні про господарську окремішність українського народу. Але зусиллями українських учених починає потроху розплутуватись те павутиння, яким обплутали наше економичне життя ріжні непрохані опікуни і ми тепер на рівні з иншими народами, можемо добре знати, що власне належить Українському народові, що з цього він може зужити для себе, а чим може обмінюватися з иншими народами.

Поверхня УКРАЇНИ. У к р а ї н а в цілому уявляє собою величезну рівнину, яка поступово спускається в напрямкові до Чорного та Азовського морів. Більше 9/10 території України-це

низини і легко погорблені височини. У нас нема такої ріжнородности земної поверхні, яка є в середній , або західній Європі. Проте і на Україні є височини, що вкриті снігами, і низини, і горбовини, і широкі, могилами вкриті, степи. Останні найбільш характеризують Українську поверхню, як країну по більшости степову. Середня висота України виносить лише 200 м. по над рівнем моря. Себ-то Україна лежить нижче ніж ціла Європа в середньому на сто м.

Гори. Всі наші гори розположені на самих кордонах України, а то: Карпати, Яйла (або кримські гори), вековини Кавказу. Українські Карпати відомі під назвою: Низький та Високий Бескид, Горґани, Чорногора і повздовжні до них: Спижсько-земненська верховина, Вигорлят, Великий діл, Та Мармаротсько-Буковинська височина. Висота верхів в Низькім, або Лемківським Бескиді всюди незначна. Верхи Високого Бескиду значно вищі. Горґани вищі за оба Бескиди, а найвищими і найкращими краєвидами суть Чорногори-осередок Гуцульщини. Найвищі гори тут Говірня (2.058 м.), Піп Іван (2.026 м.). Майже 3/4 року всі верхи Чорногори вкриті снігами.

До Кримських верховин та Кавказу Українське живло досягло лишень протягом XIX та XX в. Гори Яйла в порівнанню з Карпатами дуже невеликий кряж. Вони тягнуться вздовж південного берега Кримського півострова. За довгі ледво на 150 км., а за широкі разом з підгір'ям лише на 35 км. Найвища гора є Чатирдаг (1526) та Бабугай-Яйла разом зі шпилем 1.544 м.

Ніби продовженням Яйли є Кавказькі гори, лише, що кримські гори самі по собі не великі, а Кавказ своєю височиною належить до найможутніших верховин землі. Від джерел Кубані і по Керченську протоку, Кавказькі гори проходять через українську національну територію. Тут виступає дві пасмі гір: Чорноморські Альпи на заході, до річки Білої та Абхазькі гори-на сході по джерелах Кубані. Над джерелами Кубані горда підноситься двохголовий Ельбрус (5.629 м.). Цей географічний стовп України на Кавказі є найвищий верх

Кавказу і Європи.

Височини. Лише Карпати, Яйла і Кавказ - ці новеликі і вузькі полоси землі Української і є нашими гірськими країнами. Вся остання Україна - це плоскі височини і низини, які разом творять величезний рівнинний простір від Карпат аж до Уралу і який займає більш ніж половину всієї рівнинної Європи. Поодинокі групи Українських височин називаються: Поділля, Покутсько-Бессарабська височина, Розточе, Волинське узгір'ря, Правобережна Наддніпрянська височина та Донецький кряж.

Подільська височина над рівнем моря підноситься в середньому на близько 400 м.

Покутсько-Бесарабська - лежить довгою смугою між долинами Дністра і Прута. Вона не так велика як Поділля і тільки в де-яких місцях доходить висоти 370-380 м.

Розточе не широкою полосою межує з одного боку з долиною Сяна і Вісли з другого з надбузанським низом. З півдня відділяють його від Подільської височини долини Старої ріки і Полтви. Найвищі горби південної частини Розточа, що між Львовом і Томашовим, підносяться до 400 м. за висоту. Північне (Холмське) Розточа ниже від південного. В найвищих своїх місцях воно доходить лише до 300 м. висоти. Тут в околицях м. Холма поверхня височини рівна і де-не-де горбата.

Волинська височина лежить між долинами західнього та південного Бугу, Тетерева та Полісся. Вона не має тої суцільности, які має Поділля та Розточе.

Правобережно Наддніпрянська височина в формі довгастого неправильного четверокутника межує на півночі з долиною річки Тетерева, на південному заході з Богом, від полудня і південного сходу - низовинами чорноморських степів. Але цей великий простір не уявляє однак суцільної височини. Широкі річні долини і місцеві обниження розділили цю височину на кілька частин. Найвища частина міститься коло Бердичива (340). Найкращі краєвиди по берегах Дніпра: Межигір'я, Київ, Ржищев, Канів, Княжа гора.

Лівобережна наддніпрянська височина є об-

центральної височини східньої Європи. Остання величезною плитою розположилася між врхівями Двини, Дніпра, Волги, Оки і Дону. Сливе вся вона лежить в Московських землях. В межу України сягають тільки південно-західні її причілки і обноги, що де-не-де досягають висоти 300 м. Майже одиноков різноманітністю краєвиду Лівобережної височини являються сильно розвинуті балки, яруги та провалля, ці найтяжчі вороги хлібороба.

Донецький кряж складається з кількох хвилястих горбів, які поступово знижуються в напрямку до Чорноморря. Цей кряж відомий своїми великими запасами природніх богцтв, а передовсім вугіллям від антрадітового аж до бурого. Тутешні вугляні поклади найбільші на всю східню Європу. Крім вугілля є тут також поклади солі, заліза, міди і живого срібла.

Низини. Українські низини тягнуться двома смугами північною і південною. До першої належать Підляшша, Поліся, Лівобережна і Донецька. Другу творять т. зв. Чорноморські низи, а саме: властиво Чорноморська, Запоріжська, Кримська, Кубанська і Маличська.

Підляшська низина зі знаменитою Біловіжською пущою обіймає частину Холмщини і південь Гродненщини. Дуже родючі місцевости з великими селами чергуються тут з великими лісами. Крім того на Підляшшу зустрічається багато озер. Де-які із колишніх озер тепер замулені річками і уявляють із себе непроходимі багнища.

На схід від Підляшша тягнеться ПОЛІСЬКА низина, найбільш болотяна країна Європи. Має велике значіння для водостоку нашого Дніпра.

Лівобережна низина не широкою смугою простягається по над Дніпром над його лівим берегом од Полісся аж до порогів, все обнижуючись в цьому напрямкові. Північна частина цієї низини, де майже цілком заховує поліський характер, а південна поступово зливається з Чорноморським степом.

Донецька низина простягається лівобіч Донця. Найнижче положена смуга цієї низини лежить над самим Донцем і занята на значних просторах пісками і піскуватими глинами. Подібні побереж-

ні смуги тягнуться долинами дочірніх приток ьів: Удів, Лопані, Харкова, Осколу, Красної, йдару і инш.

Чорноморські низини лежать широкою, широкою смугою від устя Дунаю, аж до Азовського моря по всьому чорноморському та Азовському берегах. Властиво Чорноморська низина тягнеться по берегові Чорного моря від устя Дунаю і до устя Дніпра і річки Інгул. Річкою Інгул починається замкнена Чорним та Азовським морями Запорожська низина, яка на сході межує з долиною річки Калмікса. Цей найбільший серед південної полоси ния уявляє собою досить одноманітну рівнину. На самім півдню вузькою шийкою Запорожський низ переходить на Кримський півострів, де творить Кримську низину, укриту каштано-бурими мало-родючим суглинком. Ніби осторонь від цих низів на схід від Азовського моря лежить Кубанська низина. Масний Чорнозем та лагідно підсоння роблять її найбільш родючою землею усієї України.

Маничська низина, може мати в будучині велике значіння. Цим шляхом найлегше прокопати мореплавський канал між Азовським та Каспійським морями, який відчинить Чорноморським кораблям безпосередний доступ до каспійських берегів Персії та центральної Азії.

ВОДИ УКРАЇНИ.

Річки. Не дивлячись на досить одноманітну будову поверхні Українських земель наші ріки витворюють на загал значну різноманітність. Є на Україні й гірські і низинні ріки. Майже всі вони впливуть до Чорного та Азовського морів, лише Сян та Західний Буг несуть свої води Вислою до Німецького моря. Найбільші з наших рік слідуючі:

Сян 3/4 свого шляху пропливає Українською територією. Довжина його 470км. Від Перемишля сплавний.

Буг (західний) найбільший приплив Вісли, довгий на 730км. Сплавний від Сокаля. Водозбір Бугу орошує зах. Холмщину та Підляшшя.

Нрут єдиний з притоків Дунаю на значних

просторах суто українська ріка. На Підкарпатті він лучиться з бистрим Черемошем. Обома цими річками сплавляють силу будівельного дерева з Карпат.

Дністер (1.372 км. довгий) бере початок у Високих Бескидах, але й з гірської скоро перетворюється в повільні низову ріку і творить великі багна. Коло Нижньова Дністер вступає в свій славний Подільський яр і пропливає в його стрімких берегах аж до Тирасполя. На своєму шляху Дністер приймає до себе силу притоків, які наносять багато каміння. Через це плавба по Дністру трудна. Та причиною цьому головне людська недбалість, бо на протязі майже 1.100 км., починаючи від Галича Дністер є судоходний. Ще 800 р. тому корабої з моря могли доходити до Галицької столиці, а тепер на Дністрі витворилися навіть пороги. Замерзає Дністер що року приблизно ги 70 днів. Розливається не лише на весні, але і в літку, коли бувають великі зливи в Карпатах.

Бог (південний Буг), довгий в 750 км. Починається на Поділлю в Проскурівському повіті. Його притоки мілководні та маловодні. Сам Бог судоходний лише від Вознесенська до Миколаєва, протягом якихось ста км. Устем своїм Бог зполучається з головною річкою України Дніпром.

Дніпро має для нас велике національне значіння і славний в нашій істрії особливо з козацьких часів. Дніпро по Волзі та Дунаєві є першою по величині рікою в Європі. Довжина його перевисшує 2.250 км. Початок свій Дніпро бере в Білорусії. По Україні він пропливає коло 1.400 км. Весь цей шлях судоходний. Невеличкі пароплави ходять навіть і вище Могилева (губ.) сливе до самого Смоленська, так що його судоходність можна обчислити на 1900 км. Замерзає Дніпро в середньому на сто днів. Є на Дніпрі славні пороги, які ніби ділять Дніпро на 2 частині. Лише в часи весняної повіні і то за водою можна ці пороги переплисти. В літку ними пропливають лише плоти. Проплисти їх човном майже не можливо. Свого часу той, хто хтів вступити до Запорожських козаків , мусів виказатися таким умін-

ням. Для улегчення плавби через пороги були на віть побудовані шучні канали та вони не дали б сподіваної користи.

Донець - прирічок Дону, по над 1.000 км. довгий ,майже цілий тече по українській території. Сплавний він на просторі 300 км., судоходний на 200 км. Саме в його водозборі знаходяться єдині на цілу Європу поклади камяного вугіля.

Кубань-остання велика річка України. Бере свій початок з ледовиків Ельборуса. Замерзає Кубань приблизно на один місяць та плавба по Кубані трудна через цілий час. Хоть води в Кубані завжди багато та багато в ній пісчаних перекатів, корчів та колод. Але на протязі майже 350 км. плавба всеж можлива.

КАНАЛИ. Річки-це витвір самої природи, Канали-це діло людських рук. Прокопуючи канали люде тим самим краще використовують річне сполучення. На Україні сістема каналів мало розвинута. Лише Чорне море Дніпровсько-Бугським каналом сполучене з Німецьким морем та Огинським і Березинським з Балтицким. Та й то цей останній канал знаходиться по за межами України.

Дніпровсько-Бугський канал прокопано між містами Кобрином та Пинськом. Сполучує він річки Піну, що впадає до Припяти з Муховцем, прирічком Західнього Бугу. За довгий на 80 км.

Огиньський канал вдвое коротчий. Він сполучує річку Ясельду (прирічок Припяти) з річкою Шарою (прирічкрм Німана) через Вигогновське озеро.

ОЗЕРА. Озерами Україна не багата. Розміщені вони головним чином на берегах Чорного та Азовського морів. Найбільші озера знаходяться в Поліссю на Підляшшу, напр., Князь (47 км.), Свитязь (27 км) Вигонівське (26 км.). На півдні Херсонщини по над Чорним морем є коло 500 солоних озер, які носять спільну назву Кінбурнські озера. Багато дрібних солоних озер є в північній Таврії. Перекопська група, Генічеська, Евпаторійська і инш. Відомі ще великі озара на Кубані, а саме: Темрюцьке, Ханське, Лебяже і к. та по сусідству з Кубанщиною найбільше озеро України Маничське Чудило (до 800 кв.км.) На просторах решти України майже не має озер, як що

не рахувати невеликих озерець та ставків.

Моря. Українські береги обмивають три моря: Чорне, Азівське та Каспицьке,

Чорне море, що колись звалося "Руське"-це наше національне море. З давних давен зжився і зрісся з ним Український народ і виспівав його в своїх піснях та прославив його в своїх переказах, казках, прислівях та оповіданнях. В порівнанню з иншими Чорне море невеличке - воно займає 412.000 кв.км., а разом з Азовським, як своєю відногою - 450.000 кв.км. Вузенькою Босфорсько протокою лучиться воно біля Царгороду з Мармуровим, а з вілліль Дарданельською протокою і з Середземним морем, Ао творить частину Атлянтицького океану. Пересічна глибина Чорного моря 1.200 м., а найглибше місце до над 2.600 м.

Береги Чорного моря дуже мало пристосовані для мореплавства. Але все ж найбільш придатні пристані мають північні Українські береги. Значніймими портами суть: Акерман, Одеса, Херсон та Миколаїв. На березі Кримського півострова є також добрі гавані, а саме: Теодозія, Керч, Евпаторія, Ялта і Алушта. З них перший до свого часу обслуговував виключно військову фльоту. Решта портів мало пристосовані до морської торговлі. На Кубанськім березі тільки коло Новоросійська та Геленджика глибоко врізані в сушу затоки мають добрі пристані. Чорне море можна вважати за придатним для мореплавства круглий рік, бо коло кримських берегів воно хоть і замерзає, але не більше як на 6 тижнів.

Азовське море дуже мілке. Лимани його замерзають що рік на 2-3 місяці. Найвизначніймі пристані Азовського моря Бердянськ та Маріуполь відомі по експорту хліба та вугілля і Таганрог, Ростов, Ейськ, Азов і Темрюк.

Каспицьке море-це найбільше озеро на Земній кулі. По своїх розмірах воно більше за Чорне море і майже дорівнюється, коли взяти його разом з Азовським, бо має 439.000 кв.км. Береги Каспицького моря по більшости низькі і так мілко облиті водою, що кораблі мусять ставати дуже далеко від берега.

Український народ ще лише в незначній мірі опанував берегами цього моря. Наша кольоніе зація що й но докотилася туди. Та про те Каспицьке море являється нашою природньою межою й тому закріплення на його берегах і опанування ними на більших просторах мусить бути одним з наших національних завдань. Каспицьке море-це міст для України в Азію.

Господарське заначіння Українських рік та мрів. Забезпечення України взглядно нашого народнього господарсьва водою в цілому добре. Від безводдя терплять лише дуже невеликі простори України на півдні та на сходу. Але біда наша в тому, що безводдя у нас все зростає в наслідок обезлісення та розораня цілини під пашню. Перед водним господарством України стоять великі завдання з одного боку зберігти наші річки від обмеления, яке страшенно затрудняє пароплавство, а з другого-регулювати водотоки наших рік, бо головна хиба їх, що весняні повіні приносять населенню необчислимі шкоди. До некорисних прикмет наших річок треба віднести і те, що майжесвсі вони замерзають зимою на кілька місяців і на цей час перестають бути дешевим шляхом получення. Але мимо цих хиб мають наші ріки і добрі прикмети. По-перше майже всі вони являються джерелом даремної механичної сили. Разом вони можуть дати по над 425.000 кінських сил. Цю енергію (силу водоспадів і водотоків) Українсьуке населення використовує вже од давніх часів хоч і в дуже обмежених розмірах, переважно для водяних млинів, шаповалень і т.п. По-друге, задяки тому, що всі Українські ріки, за малим винятком течуть з півночі до Чорного моря, являється можливим і в інтересах нашого народнього господарства дуже корисним, сплавляти всякі товари вни за водою, використовуючи силу течії. Що торкається Українських морів, то всі вони мають береги не дуже багаті пристанями. Будучи до того морями внутрішніми, замкнутими, лежать вони далеко від головних морських шляхів світу Все це створює несприятливі обставини для розвитку нашого мореплавства, хоч в минулому, за княжих часів, а особливо в часи Запоріжжя Украї-

їнцівиявили себе талановитими моряками. Після здобуття власної незалежної держави ми мусимо відновити свою давню славу талановитих мореплавців.

Клімат України, ґрунти, рослинне та звіринне царство.

Клімат має рішаюче значіння на господарювання людини. Кліматичні умови впливають на господарську діяльність людини у двох напрямках: 1) безпосередньо на саму людину, на її працездатність і енергію й 2) посередньо- на розвиток природніх умов, в яких приходиться людині працювати, а саме на розвиток рослинних та звіринних багатств. Часто ці два впливи ідуть вцілком протилежних напрямках. Жаркий і вохкий клімат надзвичайно добре впливає на розвиток рослинного царства. Сама невелика праця людини може забезпечити їй необхідні продукти для споживання. За те жаркий кліматзле відбивається на самій людині. Він робить її кврлою і мало здабною до праці. Через це жаркі райони земної кулі дуже слабо заселені людьми і через те там дуже слабо розвинута господарка. Більш надаються до цього терени з поміркованим кліматом.

Підсоння України помірковане і досить одноманітне, але більш суворе і менче мінливе, як в З. Європі. Тому зима на Україні, за винятком півдня і почасти заходу, досить довга і холодна. Літо тако ж довге і гаряче, а весна і осінь-короткі, погожі і хороші.

Коли порівняти літо і зиму Українські з літом і зимою в середній Європі, то виходить, що клімат України літом гарачіщий, а в зимі холодніщий.

Зима на Вкраїні і в З. Європі.

Харьків..8,3	Краків.....-3,3
	Прага.....-1,2
Київ.....6,2	Франкфурт....-0,2
	Брюсель.....-2,0
Львів....4,6	Лондон.....-3,5

Всі ці міста лежать майже на тій самій відалі від рівника.

Атмосферні опади (сніг, дощ, роса, туман і град). Таке відрізнення Українського клімату помічається значно меншою вогкістю у нас, чим в З. Європі. Тай захмарення на Україні значно менше. Головне джерело опадів для З.Європи є Атлантицький океан, але заким хмари з нього дійдуть до України, то по дорозі стратять значну кількість вохкости. В наслідок цього і кількість опадів на Україні зменшується від північно-західної частини в напрямкові на південний схід. Чорне море має місцеве значіння, а випарування власних рік, озер і болот лише в літі мають де-яку вагу. Найбільше опадув дістають Карпати з підкарпаттям в середньому 1.000 мм. на одну одиницю квадратової площі річно.

Розточе	до 900	Полтава	532
Львів	735	Катеринослав	475
Чернівці	619	Харьків	465
П-Зах. Поділля	600	Луганськ	379
Київ	534	Кубань	400-500

Отже, коли за нормальну кількість опадів, що звичайно буває потрібна для хліборобства приняти 450 мм., то майже половина України ледве дістає з повітря необхідну їй вохкість. Цим і пояснюється власне недороди в посушливі роки. Взагалі ж опадів на Україні замало. Одне лишень добре. Опади ці розмежовані так, що падають саме тоді, коли вони потрібні.

Ґрунти. Під ґрунтами звичайно розуміють поверхню частину землі, що витворилася за довгі часи під впливом сонячного тепла, повітря, води, рослинних і звірячих решток. Україна віддавна уславилася родючістю своїх ґрунтів. Наш чорнозем покриває майже 3/4 усієї української території і мабудь не має собі рівного в цілому світі.

Поміж чорноземом подибуються і піщані цілини, а саме під ріками і над Чорним морем.

Південь Волині, північ Київщини, майже вся Чернигівщина та північний схід Полтавщини-це темносірі лісостепи та сірі лісові суглинки, теж добрі родючі ґрунт. На північний захід від цієї смуги-в Холмщині ідуть малопідзолисті суглинки. У водозборі Прип'яті та на Поліссі-торфяні болота. Північні частини Волині, трохи Київщини,

та Чернигівщини-піски. В Криму каштано-бурі суглинки та супіски, а на південному березі-вапняки та глинясто лупакові ґрунти.

До обробки наші ґрунти надаються дуже добре, а завдяки цьому та особливо своїй родючости, Україна дуже сприятливий край для хліборобства, городництва та садівництва.

Рослинне царство України обіймає по над 3 тис. видів різних рослин. По роду рослин в тій або иншій місцевости Україну ділять на 3 головних смуги: 1) лісову, 2) степово-лугову і 3)смугу травянистого степу.

Лісова смуга займає ледво 1/5 частину нашої території - її північні і північно-західні окраїни. Це відроги загальної середньо- та північно-европейської лісової области. Середньо-европейська лісова область обіймає на Україні Закарпаття, південне Розточе та західні кінчики Поділля й Волині. Панує тут бук, що являється найбільш характерною лісовою деревиною для Західньої України. Виступають тут також цілими лісами ялиця, а поодиноко модрина, явір і инш.

Північно-европейська лісова область сягає на Україну майже по лінію Кремінець, Бердичів, Васильків і Конотоп. Характерним деревом тут є дуб, а на глинистих цілинах і граб, далі йдуть сосна, що творить на пісках цілі бори. З нею товаришує береза і смерека з домішкою вільхи, осики, липи, клена, береста, дких яблунь, грушок, черешень і т.и.

Степово-лугова смуга - це більшість України. Низинні місця більш покриті луками зі соковитою травою в перемішку з багнами і плавнями, що буйно обростають очеретами, осокою та лозиною. Височинні місця носять степовий характер і тому власне виразної межі між лугово-степовою смугою та смугою чистого степу немає, як нема її і зі смугою лісовою.

Чистий степ займає весь південь України. Херсонщину, Таврію, Запоріжжа і південно-східну Катеринославщину.

Звірине царство України під сучасну добу не має жадних властивостей. В наслідок зросту населення і його уплотнення зникли колишні зві-

рині багатства Зкраїни. Тільки на Поліссю зустрічається порівнюючи в чисельній кількости вовки, дикі кабани, лисиці та зайці. Не перевелася ще зовсім і дика птиця. Решта звірів не вижила при нових обставинах. Пристосувалися до них лише польові шкідники, що приносять багато шкоди нашому хліборобові. На боротьбу з ними що року витрачається сила грошей і праці та справа ця ще мало налагоджена і наше селянство ще багато зазнає шкоди од цієї звірини.

Людність України.

Загальну кількістьнаселення до війни на Україні треба з певністю нараховувати в 45 м. душ, а саме: Центральна Україна -37м. Галичина з Буковиною і Закарпаттям по над 5 м.і Кубанщина коло 3 м. По національностям наше населення складається з Українці - 72%, Москалів - 12%, Жидів - 7%, Поляків - 3%, німців - 2%, решту 4% складають різні народи: татари, Румуни, Болгари, Греки Кавказькі народи- Чехо-словаки і т. и. Середня густавина населення в межах центральної України - 72 душі на 1 кв.км. В Галичині - 90 душ, на Кубанщині населення дуже рідке - на 1 кв.км. припадає 30 душ. По густавині населення Україна дорівнюється Франції і більше за населення Гішпанії (40), Ірляндії (52), Португалії (68) і особливо европейської частини Московщини(13). По заняттям населення України до війни розподілялося так:

	Центральна Україна:	Галичина:
С-господарство	74,2 %	77,3 %
Промисловість	9,1 %	8,5 %
Торговля	5,2 %	8,0 %
Транспорт	1,4 %	-
Домашня обслуга	4,8 %	-
Инша праця	5,8 %	6,2 %

На Кубані ще більший відсоток населення займається сільским господарством. Чисто Українська людність по професії розподіляється трохе инакше, а саме: с-господарством займається 87,5 %, промисловістю - 5,1 %, поденною працею, як чорнроробочі - 3,5 %, торговлею - 0,8 %,

транспорт 0.7 % і всілякого иншого 2.4 %.

Отже, Українці найбільш усього займаються хліборобством і в порівнанню зі своїми співмешканцями-москалями, жидами поляками і ин. виконують більш просту і тяжку роботу.

В звязку з цим і мешкає нами населення по більшости в селах -86.4 % і лише 13.6 % живе в містах. Ще менче мешкає в містах чисто українського люду - всього лише 5.6 %, решта 94.4 % жиє на селі. Неграмотність на Україні дуже поширена. Пересічно на цілій Наддніпрянщині в кінци минулого століття було понад 85 % анальфебетів, на Підкарпаттю 80 %, в Буковині 60 % і в Галичині - 56 %. За останнє чверть століття стан народньої освіти троха поправився, але в цілому відсоток грамотних ледве чи більший 30. По соціяльних ознаках населення Центральної України складалося з :

17.501.230 виробників обох полів, всякого віку і всіх виробничих галузів
121.873 капіталістів всіх ступнів ми - мо чужинців
205.000 наймитів і наймичок т.зв. „домашная прислуга"
105.000 попів, дяків і паламарів
100.000 поліціянтів
66.000 волосних писарів
120.000 учителів всіляких шкіл
33.600 канцеляристів та урядників
80.000 військових
19.543.548 родаків, що годувались з праці попередніх цілей.

Таким чином на кожних 100 виробників приходилось 118 їдоків, що нічого не продукували. Річна робота українських виробників на передодні війни оцінювалась в 5.652.8 міл. зол. карбованця або пересічно 323 карб. на одного виробника. Прибуток цей розподілявся так:

платня виробникам..... 3.555,8 міл.карб.
або.....62,3 %
амортизація середників продукції..... 1.109.міл.крб. 19,5 %
капіталістам і поміщикам за право володіння капіталами..... 988 міл.крб. 17,9 %

Отже капіталіст пересічно мав прибутку 6.711 зол.карб.,а виробник- 203 карб.Народнього прибутку приходилось на Україні до 120 крб. на рік на одну душу обох полів.В тіх приблизно часи приходилось на одну душу народнього доходу в Сполучених Штатах Півн. Америки по над 500 зол. карб., в Англії - 463 карб. Франції - 355,Німеччині - 292,в Московщині 101 карб. і менше 100 в Індії та Хинах.

6.СІЛЬСКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ.

Загальні умови господарювання на Україні

Головним джерелом національного доходу українського населення є пересічно сільске господарство.Ним займається майже 9/10 українського населення.

Не дивлячись на це загальні умови господарювання на Україні не все були сприятливі.В першу чергу,на Україні дуже невідрадні і неупорядковані загальні відносини.Голод на землю це постійна хороба всього українського селянства,в наслідок чого що року десятки тисяч наших хліборобів йшли в чужі краї шукати землі й ліпшої долі.В часи з 1896 по 1914 рік виселилось з Центральної України за Урал 1,600.000 душ,інайбільш усього з Полтавщини (23 %) Чернигівщини(17 %) і Київщини (12 %). Ще більше відсотково було виселення з Західних Земель України що річно до війни виселялось до 50.000 люду,з чого майже третина припадала на Закарпаття.Рівнож сильна була і сезонова еміґрація українських хліборобських робітників,так в році 1913 - 14 ходило до Німеччини на заробітки 114.000 душ.

І це все не тому,що бракувало землі в дома,лише через те,що велика земельна посілість займала величезні простори і не давала можности розвинутися селянському господарству.Напр. розподіл землеволодіння в Схід.Галичині в р.1912 був такий:

Земле-володіння	Рілля		Луки		Городи		Пасовиска		Поло-вини		Ліси	
в гектарах	гект.	%	гект.	%	гект.	%	гект.	%	гект.	%	гект.	%
Поміщицьке	707108	27%	1480163	21%	11701	12%	941139	18%	122982	14%	1666768	30%
Селянське	1897978	73%	5473346	78%	78994	87%	4048588	81%	731046	85%	4101	19%

Отже 37 % загального простору краю було в посіданню великих власників. Тепер стало ще гірше, бо парцеляція великої посілости по виїмковим польським законам переводиться тільки між нарочито покликаними сюди Поляками.

Подібне відношення між великою та малою земельною посілостю було перед війною на Волині, Київщині та Поділю. Лише в Чернігівщині, Полтавщині та Харківщині селянські посілости займали понад понад половину всього простору. На Катеринославщині менче (45,6 %) а ще менче в Таврії (39,4 %) та Херсонщині (34,4%) а найгірше було на Закарпатті, де селяни мали в своїому посіданню лише 21,3 % всієї землі.

На передодні революції в р. 1916 селянська власність в центральній Україні дійшла до 29,5 міл. десятин, себ то 64,7 % простору. На цему просторі існувало до 4 міл. селянських господарств, отже на одно господарство припадало пересічно 7,35 десятин, але до цієї міри не доходило майже 3/4 господарств По підрахунках з 1913 р. було там селянських родин:

безземельних або маючих саму садибу...	до 700.000	або	15 %
від 1	до 3 дес. 800.000	-	20%
" 3	" 5 " 1,000.000	-	22 %
" 5	" 8 " 950.000	-	22%
" 8	" 10 " 600.000	-	13%
" 10	" 20 " 300.000	-	7%
по над	20 " 80.000	-	2%

В Галичині було до війни 650.000 сільських господарств і на одне припадало тільки 5,4 десятин. Найбільше приходиться землі на одне господарство в Таврії та на Кубані понад

15 десятин на одно господарство. Революція в Центральній Україні знищила формально велику земельну посілість, та як показує перепись 1920 р. вона полишила і надалі і безземельні і дрібні і середні і великі господарства. Так з загальної кількости землі в межах Радянської України в 35,200,000 дес. в 1920 р. було передано різним установам (совхозам, комуністичним господарствам, цукроварням і т д.) 2,600.000 дес. або 7,4 %, найбільш дрібних не здібних до самостійного життя господарств залишилось у Волинській, Київській та Подільскій губерніях.

Про засоби для с-господарської продукції говорять слідуючі цифри: на всі господарства Центральної України в 1917 р. з 24.900.000 дес. посіву (з них трудових господарств - 20.530000 і в поміщицьких - 4.370.000) приходилось коней робочого віку, 1.079.953 волів, 10.358954 всякої иншої худоби.

В наслідок недостатку землі в селянських господарствах України був лишок як робочих рук так і робочої худоби. Цей лишок підраховують для Центральної України в 7½ міл. робітників 2 до 3 міл. одиниць робочої скотини. Всі ці зайві робочі сили знаходили собі не цілком задовольняюче примінення або в панських маєтках, або на фабриках та заводах, або в домашньому промислі або де инше, але таку роботу не завше можна було знайти. Розміри селянського господарства і та, або инша можливість знайти заробіток по за-власним господарством впливали на те, що річний прибуток різних сільських господарств був не однаковий. Не кождий с-господарський виробник мав вказану нами вище цифру (203 зол. карб.) річного прибутку. Коли поділити с-господарських виробників на відповідні їхньому заробітковій групи, то матимемо таку табличку:

Незаможник	(зі свого господарства діставав 91 карб, а заробляв на стороні пересічно 50 кар.) разом	141
Батрак		183 карб.,
Середняк		282 "
Заможний		812 "

Отже незаможник (малоземельний) мав майже в 1½ рази менчий заробіток, чим батрак (беззе-

мельний), в два рази менче від середнього і майже в 6 раз менче від заможнього господаря і в 54 рази менче від пересічного прибутку поміщика.

и Коли все добро, що вживалося в господарстві (хліборобстві) Центральної України (9 губ.) оцінити на гроші, то вийде сума майже в 22½ млрд. золотих карбованців. такий був капитал хліборобського господарства в Центральній Україні на передодні революції. З цього капіталу в розпорядимости селян було трохи більше 18 млрд. карб., або 80%. Решту капіталу посідали поміщики. По окремих частинах селянський капітал оцінювався так:

Вартовність з е м л і	10.865.000.000
" хліборо6. знаряддя	404.200.000
" господ. будівель	4.161.000.000
" хат	2.361.000.000
" коней	242.500.000
" волів	62.200.000

Пересічно на одне селянське господарство припадало - землі на 2.263 карб., хліб.знаряддя на 84 к., будівель 1.360 кр., робочої худоби на 63 крб.. Але в господарствах ріжних категорій ці суми змінялися так:

В господарствах	землі	будівель	знаряддя	худоби
з 1-2 дес	536	266	90	35
5-6 "	1754	380	312	104
15-20 "	6517	361	607	195

На одне поміщицьке господарство приходилось пересічнокапіталу на 100.000 карб.

В таких умовах і з такими засобами в приблизних обрахунках господарило Українське населення. Але розміри поодиноких налузів господарства були не однакові. Найбільше праці віддавало і віддає Українське населення хліборобству і в першу чергу управі рілі під збіжжа.

ХЛІБОРОБСТВО.

Річна хліборобська продукція Соборної України в середньому до революції була по над 2½ млрди пудів усякого збіжя. В цьому відношенню з европейських країн Україну перевищує лише

Росія і Німеччина при чім перевагу останній над Україною дає величезний збір картоплі. Із загальної кількости зернової продукції українського с-господарстваприпадає на

Центральну Україну	1.250.000 пудів
Кубанщину	220-230 мл.п.
Галичину	110-120 " "

(Урожай 1916 р. на Центр. Україні дав1.301400 тисяч пуд.)

Пшениця по-між збіжям України займає 1місце. Пересічно за рік Україна продукувала її до війни до 600 м.п., що складало по над 7 % загально-світової продукції. Найбільше продукувала пшеницю Центральна Україна - 420 м.п., або 73% загальної продукції, далі йде Кубань - 125 м.п або 22 % і Галичина до 30 м.п., або 5 %. В Центральній Україні посівна площа під пшеницею складає до 33 % загальної посівної площі, а в поодиноких губерніях іще більше, а саме:

на Херсонщині	51 %	Галичині	14 %
" Катеринослав	50 %	Волині	11 %
" Київщині	22 %	Чернигівщині	1 %
" Полтавщині	22 %		

В північній смузі України сіють в більшости озиму пшеницю, а в південній - ярову.

Пересіяна врожайність пшениці на Україні не велика. 1 дес. давала пересічно 70 пудів. В б. Росії пересічна урожайність пшениці була менчою і виносила всього 42 пуди в той час як в Німеччині вона дає до 140 п., в Бельгії по над 150, а в Данії до 200 пудів. хоч тамошні ґрунти і менш родючі, як наш чорнозем. По кількости пшеничної продукції серед держав світу Україна займає пяте місце.

Ячмінь займає друге місце після пшениці, як по кількости продукції, так і по вивозу з України. Річна продукція ячменю на Україні біля 350 м.п., а саме: Центральна Україна дає коло 285 м.п., Кубанщина біля 50 м.п., Галичина біля 15 м.п. Це все складає по над 13 % світової продукції ячменю. Ячмінь найбільше сіють в полудневій частині України (Таврії, Катеринославщині та Херсонщині). В инших місцевостях посівна площа під ячменем менча.

Урожайність ячменю на Україні в порівнянні з иншими країнами також незначна - всього 0 п. з десятини (в Галичині 56 п.), тоді як в Німеччині - 135, в Данії -145, і в Бельгії- 190 п. В світовій продукції ячменю Україна займає перше місце.

Жито стоїть на третьому місці по кількості продукції, хоч для народнього харчування, особливо в північній частині України воно відограє першорядну роль. В цілому Україна продукувала по 300 м.п. річно, що виносить 13 % світової продукції. З того числа Центр. Україна давала 1 250 м.п., Галичина біля 30 м.п. і Кубанщина біля 15 м.п. Жито сіють переважно в північних і західних частинах України.

По врожайности жито наближається до ячменю і так само нижче в порівнанню з иншими країнами, відносно продукції жита Україна займає 3 місце в світі.

Овес в межах Центр. України займає всього 12 % загальної посівної площі і то ниже з північних губерній, в південних же всього 5 %. Загальна продукція вівса в Соборній Україні біля 300 м.п., а саме: Центр. Україна біля 200 м., Галичина біля 30 і Кубанщина біля 20 м.п. Україна дає біля 5 % світової продукції.

Врожайність вівса на Україні більша за всі инші хліба і виносить в середньому 72 п. з дес. хоч все таки менча за урожайність в Німеччині (135) і Бельгії (155п.). Найбільше продукують вівса Галичина і Київщина та Волинь, найменче - Крим та Катеринославщина.

Гречка займає найбільшу посівну площу в Центр. Україні (до 27 %), також і на Полтавщині, Чернігівщині, Волині і Поділлю. В инших частинах і сіють дуже мало. В Галичині напр., всього 2 % від загальної посівплощі. Загальна врожайність гречки на Україні до 30 м.п.

Просо більш поширене за гречку. Пересічно на рік збирається до 50 м.п. Найбільше проса сіють в Київщині (10%), найменче в Полтавщині і Харківщині (4%) та зовсім мало в Галичині (1%).

Кукуруза лише починає культивуватися на теренах України. Більшу роль вона відограє лише в Буковині, в південно-західному кутикові Галичини та в Бесарабії.

Горох, боби, квасоля і сачавиця культивуються в сюди на Україні, але в малих кількостях і то переважно в городах, а не на полі. Лише в Галичині цей продукт займає до 3 % рілі. Продукція цих плодів досягає 25 - 30 м.п.

З кормоплодів Україна найбільш продукує буряків і бараболі. Буряки культивуються головним чином з промисловою метою, а бараболю для власного споживання.

Бараболіпродукується на Україні до 600 м. п. і найбільше відносно дає її Галичина - по над 240 м.п. Тут вона займає до 14 % рілі. В инших місцевостях України цей % значно нижчий Центральна Україна дає загалом до 340 м.п.,а Кубань до 35 м.п. Врожаї бараболі на Україні не великі - пересічно до 500 п. з дес. (вГаличині до 700 п.), хоч при ліпшій обробці легко здобути і 1.000 п.як то є в инших Країнах: в Німеччині до 1.000 п., в данії - 1.050 по, Бельгії 1.200 п.

З буряків найбільше поширена продукція цукрового буряка. Культура червоного та кормового буряків на Україні ще мало поширена. В 1914-15 р. на Соборній Уаїні було біля 650.000 дес. під цукровимибуряками, що дали до 700 м.п. уро жаю. Найбільше цукрових заводів має Київщина найменче Холмщина та Галичина.

Тютюн є другою важливою промисловою рослиною на Україні. Під культурою тютюну було річно по над 35 т. дес. з загальною продукцією по над 3 м.п. Найбільше тютюну розводять на Чернигівщині, Полтавщині та на Кубані і Таврії. В Галичині культура тютюну в наслідок державної монополії була урядом штучно обмежена. Розводять на Україні тютюн 3 сортів: 1) жовтий папіросний (25 %), 2) американський темний для сигар (5%) й 3) бакун-махорка до 70% .

Найліпші сорти тютюну розводять в Таврії та на Кубанщині. Махорку майже по всій Україні а головне на Полтавщині та Чернигівщині.

Хміль, як промислова рослина не дуже поширена на Україні. Найбільше продукує його лише Волинь, а всього до 200.000 п. В Галичині розводять хміль лише великі власники. Всього тут

під хмелем занято по над 2 т. дес. з середньою річною продукцією по-над 50.000 п.

Прядільних та олійних рослин на Україні не багато . Розповсюджені лише лен та конопля. Льону сіють найбільше на Поліссю, в Таврії та Катеринославщині (до 3 % рілі). В Галичині 1 % разом з коноплею. Посіви льону в центр. Україні сягали до 115.000 дес. річно та в Галичині до 10.000.

Конопля поширена на Україні більше як льон.

Соняшник широко культивується на Україні в де-яких частинах лише в останні часи. В 1917 р в центр. Україні було до 180.000 дес. з того ½ припадала на Катеринославщину. Особливо сильно розвинута культура соняшника на Кубані, де в 1917 р. було засіяно до 310.000 дес. себ-то 1/9 загальної посівплощі. В добрі роки урожайність соняшника доходить до 75 п.з дес.

Бавовняник, як рослина потрібує багато світла і тепла, а тому культура його на Україні майже не можлива. Проте спроба розведення його на Кубанщині дала в 1913 р. до 50.000 п. з площі в 2.800 дес.

Хліборобству України світова та визвольна війни завдали багато шкод. Особливо постраждала центральна Україна. Так, за перші три роки революції посівплоща в порівнанню з 1916 роком зменшилася на 31 %. Мимо цього зменшення посівплощі підупала і урожайність. Так урожайність 1921 р. була о 33 % менше врожайности 1916 року. Події останніх 10 років завдали господарству України жахливих втрат.

С І Н О Ж А Т І .

Площа природніх сінокосів на Україні все зменшується, а потреба в кормах для скотини все збільшується. За час з 1901 до 1910 р.р центр. Україні площа сінокосів була приблизно в 3 м.д з річною продукцією до 300 м.п. сіна, а вже в р. 1913 ця площа зменшилася до 2.200 т.д. з урожаєм сіна в 250 м.п. Середній урожай сіна за цей час збільшився з 90 п.з дес. на 113 п. Не дивлячись на це культура кормових трав у нас не

розвинута. Лише в Галичині ці культури займають по-над 10 % поля, а в останніх частинах цей % значно менший. На кубанщині під сінокосами буває звичайно до 500 т. дес.

Г О Р О Д Н И Ц Т В О.

Город є обовязковим додатком в господарстві кожного хлібороба, але промислове городництво поширено на Україні дуже мало, не дивлячись на сприятливі умови ґрунтів і клімату. Навіть у сусідстві великих міст селяне мало беруться до городництва полишаючи його німцям, болгарам, молдованам то-що. Лише Чернигівщина в промислових цілях садить багато цибулі огірків (відомі Ніженські огірки), Харьківщина - капусту. Баштанництвонайбільше поширено на Полтавщині, Херсонщині, Таврії та на Кубані.

С А Д І В Н И Ц Т В О.

Мимо плеканя садків коло хат, на Україні значно поширено і промислове садівництво. Найбільший простір займають сади в Бесарабії та сусіднім Поділлю. В першій до 40 т. дес., а в останній одних селянських садів 25 т. дес. головно в ярах дністрових і Богових притоків.

Один яр Дністра між Хотином і Ямполем продукує річно до 3 міл. пудів овочів. З цього Подільсько - Бесарабського району вивозять що річно до 5 міл. пудів свіжих овочів, 600 тисяч пудів сушених та та понад 100 тисяч пудів оріхів та мігдалів. Другий садівничий район - це Таврія відома своїми південними кримськими фруктами з річною продукцією до 1,200 тисяч пудів. Третій район садів - це довга північна смуга, що обіймає Чернигівщину, Київщину, Полтавщину, Харківщину, Вороніщину і Курщину. Розводять тут овочі мішані - північно-південні. На Київщині під самим Києвом -Приходске, Курилівка і инші, на Чернигівщині Новозябківський, Сурянський та Мглинський повіти культура яблук- антонівок, На Полтавщині - осередки садівництва в Лубенському , Гадяцькому і особливо в Зінківському повіті, на Харківщині - коло Харкова

Суми, Охтирки і Богодухова.

Четвертий район - Кубанщина з 22.800 садами не більше як 13.000 десятин з продукцією в 900 тисяч пуддів. Малий але до волі важний пятий садівничий округ лежить на Закарпатті.

Тут продукують багато яблук (понад 1 мілійон пудів) і ще більше сливок з яких випалюють сливовицю. В Галичині садівництво не значне, за виїмком Косівщини та подільських ярів головно коло Заліщик.

Технична переробка овочів на Україні не розвинена зовсім. Рівнож промислового ягідництва дуже мало.

ВИНОГРАДНИЦТВО.

Промислове виноградство може плекатись на Україні лише на південь від лінії, що проходить від Заліщик попри Камянець Подільський і Катеринослав в напрямі на північний ріг Каспицького моря. Ціла ця південна Україна є дуже придатним тереном для винограду, але розвиток його є в дійсности за малий. Можна намітити лише кілька більших чи менчих округ. Головною винною областю України є Бесарабія, головно Акерманський повіт з 74 тисячами десятин виноградників 15 міл. пудів щорічного вроджаю винограду з якого добувають 85 міл. відрів вина. В поодиноких місцевостях Херсонщини, Таврії, Поділля і Катеринославщини в 1913 р. було під культурою винограду до 30.000 десятин з щорічним врожаєм в 135 - 140 пудів винограду з десятини. Най більша площа під виноградом на Херсонщині (понад 15.000 десятин) головно в Тираспільському повіті та в околицях міста Одеси, але найліпше вино продукується в Таврії, де пересічно здобувається в рік до 25 міл. літрів.

В Галичині лише в Заліщиках плекають троха винограду.

На Кубанщині в приморських районах було під виноградом понад 8.000 десятин.

ШОВКІВНИЦТВО.

Хоч тутові (морвові) дерева що году-

ють шовкову гусінь, можуть рости майже по цілій Україні і культура шовківництва не вимагає ані великих трудів, ані великих капіталів - все-ж шовківництво на Україні ще не вийшло зі стадії спроб і продукція шовку до тепер була нікчемна. Так в Київщині в р.1907 було добуто ледве 80 пуд.шовкових коконів, а в році 1913 100 пудів /Київський і Чернигівський повіти/. Крім цего невиста продукція шовку була ще коло Тирасполя, Бердянська, Мелітополя та на Кубанщині.

Б Д Ж І Л Ь Н И Ц Т В О .

Бджільництво розповсюджене скрізь по Україні, хоть воно, як і хліборобство споконвічне заняття Українців, але культура його ще дуже проста і місцями, напр.на Поліссі до цього часу заховується навіть первісне лісове пасічництво. Кількість вуликів на цілій Україні рахують на більш 2 мільонів, з того на чорноземній Україні було 50000 пасік, з 1300000 вуликів, з них 85% "колодок". Поступове бджільництво поширюється на жаль дуже туго. Загальну річну продукцію України оцінюють /р.1910/ на 700 тис.пуд.меду і 70 тис.пуд.воску. На першому місці по кількости вуликів стоїть Кубанщина /326000/, далі Полтавщина /325000/, Галичина /288000/, Чернигівщина /283000/, Харківщина /246000/, Київщина /242000/, Поділля і Волинь /по 200000/. На Харківщині і Таврії дуже мало.

Р И Б А Л Ь С Т В О .

<u>Внутрішне</u> рибальство по ріках, озерах і ставках має у нас дуже невелике господарське значіння. Українська Галичина продукувала річно до війни понад 60 тис.пуд.великої риби, Київщина трохи більше, Чернигівщина понад 70 тис.пуд., Полтавщина менче 40 тис.пудів. У всіх річках Чорноморського водозбору було вловлено не більше 350 тис.пудів річної риби різної породи головно коропів і тарані /1[illegible]/, [illegible]ів /8[illegible]/, [illegible]аку /7[illegible]/ і т.д.

Більше значіння має рибальство морське та при устях рік - а то побережжя Чорного та Озівського морей. На Чорному морі вздовж берегів Бесарабії, Херсонщини та Таврії ловилось річно біля 1½ міл.пуд. з того 10 % червоної риби. При Озівських берегах в межах одної Катеринославщини зловлено в р.1913 понад 1400000 пуд.риби. Дуже важливим осередком рибальства є теж Кубанщина. Річна продукція її з початком цего століття доходила тут до 1½ міл.пудів,але вже в 1915 р.цей улов упав до 200 тис.пудів. Коли додати до рибної продукції України ще її участь на Каспійському морському прибережному рибальстві та при устях Дунаю /район Вілково/, то загальну рибну продукцію України слід оцінити до війни в 10 - 12 міл.пуд.річно.

Ловля раків менш розвинута, хоч з Галичини та Поділля до 1914 р. відправлялося за кордон цілі ваґони раків, а в Олешках на Запоріжжу є навіть сушарня рачних шийок. Штучне розведення риби і годівля її на Україні майже немає місця.

П О Л Ю В А Н Н Я .

Звіринні промисли не мають в господарчім житті України жадного значіння. Коли в 1906 р. вбито в Галичині 500 оленів, 10000 серн,90000 зайців, 50000 куропаток - то це ніщо в порівнанню з колишнім. Подібно і по всій останній Україні. Навіть на Поліссю мисливство не носить промислового характеру, ще значно бідніща звіриною Волинь і зовсім бідні Київщина, Поділля, Полтавщина і Харківщина.

Л І С Н И Ц Т В О .

Лише північно-західню частину України можна рахувати забезпеченою лісом, що-ж до останньої то вона по більшости степова і потрібує привозу ліса, як будівельного так і для палива. Найбільш лісисті частини України це: Закарпаття - 50.2 %, Чорноморщина 48 %, Буковина - 42 % площі покритої лісом. Далі йдуть:

Галичина	26.2 %	Поділля	9.6 %
Волинь	25.7	Харківщина	8.2
Холмщина	22.5	Таврія	5.9
Кубанщина	19.8	Полтавщина	4.4
Київщина	15.2	Катеринослав.	3.7
Чернигівщина	14.8	Херсонщина	1.7

По всій Україні рахується лісів: чернена Україна до 5 міл.десятин, Галичина з Буковиною і Закарпаттям понад 2 міл.дес. і Кубанщина з Чорноморщиною стільки-ж - отже в цілому 9 - 10 міл.десятин, що складає 11 - 12 % засівної площі України. Це заліснення є незначне і Україна стоїть на 6-му місці серед країн світа по бідности лісами після Португалії /2.8 %/, Англії 4 %/, Нідерляндів /8 %/, Данії /8.3 %/ і Греції /8.3 %/. Всі инші країни значно богатші лісом: Швеція 47.6 %, Московщина 38 %, Чехія 33 %, Австрія 32.7, Угорщина 27.4, Німеччина 25.9 % і т.д. Обезліснення України продовжується далі. Але не такий стан лісів на Україні був раніще - в 1850 р-ах. Харківщина мала біля 11 % лісу, супроти нинішніх 8.2 %, Полтавщина 13 % супроти нинішніх 4.4 % і т.д. Одна Галичина за останнє століття стратила ліси на просторі 2000 кв.км. себто майже 3 % загального простору краю обезліснено протягом лише 100 років. Не дивлячись однак на свою бідність лісом Україна вивозила багато лісу за свої межі головне в бувшу Австрію, а сама довозила значну кількість лісу з півночі - Білорусії і Московщини. Прибутковість лісного господарства на Україні була невелика - трохи більше 9 карб з десятини /чистого зиску/, в той час як в Німеччині мала 23 - 25 акрб.

Майже всі ліси на Україні були в руках держави, церкви, поміщиків і т.д. В селянськім володінню було в черненій Україні лише 8.1 % всіх лісів, трохи більший відсоток в Галичині.

С К О Т А Р С Т В О .

Скотарство - це найважніша галузь сільського господарства після хліборобства і з ним

вона тісно повязана. Худоба дає робочу силу, від скотарства дістається багацько побічних продуктів - мяса, скір, молока, вовни, угноєнь для дрібного хлібороба воно одинокий спосіб доброго заробітку. На жаль скотарство на Україні підупало ще перед війною, а війна, революція і голод нанесли йому величезні страти. До війни загальна кількість худоби на Україні перевищувала 30 міл.голів. На Україні скотарство поділяється на 4 головних галузі: коні, рогата худоба, свині та вівці.

Коней на всій Україні перед війною було понад 7 міл.штук ріжного зросту, а то на черенні Україні 5½ міл. Кубанщині 950 тис. а в Галичині біля 700 тис. В цему відношенню Україна стоїть на 3 місці після Росії та Сполучених держ. п.Америки, наближається до Арґентини /7½ міл./ і перевищує Німеччину /4½ міл/, Францію /3.8 міл./, Англію /2.2 міл./, Канаду і т.д. Відносно найбільше число коней на Україні мала Кубанщина /35 штук на 100 душ/, найменче Галичина /13 шт./ і Буковина /8 шт./. Посередині стоять Харківщина /20/,Катеринославщина /24/,Київщина і Поділля /15/. Більшість коней належала селянству - так в черенній Україні 89.4 % всіх коней, в Галичині - 86.3 %. Українські коні не високої якости - це по більшости звичайна робоча коняка в 15 - 20 пудів живої ваги, тоді як жива вага французької коняки 28 - 29 пуд., американської 28 - 48, а англійської навіть до 55 пудів. Війна, революція і голод принесли величезні втрати в конях на Україні. Замість 5764 тис.коней в р. 1916, зосталося їх в 1920 р. лише 3869 тис., але в р. 1921 Україна втратила ще третину своїх коней, а 1922 ця втрата дійшла майже до половини.

Рогата худоба. Загальна кількість перед війною була понад 9 міл.голов а в р. 1916 до 11 міл.г., з того черення Україна 8 міл. Галичина 1550 тис., Кубанщина 1300 тис.г. В цему відношенню Україна займала 9 місце в світі після Сполучених держ.п.Ам./56 м./, Росії /52 м. Арґентини /30м./, Бразілії /25 м./,Німеччини /20 м./, Франції /15 м./, Англії /12 м./ і Ав-

стралії /11 м./. З черенних губерній України найбільше було худоби на Волині, Полтавщині та Херсонщині /понад 1 міл.штук в кожній/ - найменше в Таврії /600 тис./. В середньому на кожних 100 душ населення приходиться 25 голів. З рогатої худоби найбільш всього було корів /40 %/, далі йшли телята /30 %/, молодняк /18% і волів /12 %/.

Війна і голод відбилися і на рогатій худобі, хоть трохи в меншій мірі, а саме - 8 міл. в 9 губ.України в 1916 рб зменшилося в р. 1920 на 6800 тис., в осени 1921 р. втратила Україна 1/4 часть своєї худоби, а на весні 1922 р. ще 28 %.

Свинарство, це одно з найголовніших джерел доходу бідніїшого українського селянства і є тому дуже розповсюдненне. Великі земельні власники виогдовували ледви 3 % свиней. Загальна кількість безрог на Україні перевищує 6½ міл.гол. З того числа - черенна Україна 4.6 м. штук, Галичина 1.3 міл. Кубанщина 600 тис. З 9 губ.чер.України найбільше розводять свиней на Волині /624 тис./,Київщині /510 тис./ і Чернигівщині /515 тис./. Найменше в Таврії /207 т Порівнюючи з р. 1916 свинарство на чер.Україні збільшилось в р. 1920 о 17 %, але вже в осени 1921 р.кількість свиней зменшилась на 2/3, а на весні 1922 р. їх [illegible] залишилось менше половини /43.3 %/ кількости р.1920.

Вівчарство на Україні під нинішню пору за слабе, хоч ще перед сотнею літ Україна була найбогатшим краєм світа по кількости овець. Загальна кількість овець на Україні перед війною трохи більше 8 міл., з цього числа на Кубанщину припадає 1700 тис., а на Галичину 300000. Протягом чорного року 1921 кількість овець в 9 губ.України зменшилась о 20 %. На 100 душ населення найбільше приходиться [illegible]ць на Кубанщині /65/ та в Таврії /51/, найменче на Поділлю/15/,Волині /14/,Холмщині /8/ і Галичині/6/. Більшість овець на Україні плекалась селянами /84 %/ і була переважно грубошерстна.

Скотарством на Україні займається кождий хлібороб і тому самостійних скотарів дуже ма-

ло - ледве 0.4 %. На кожде господарство в черенній Україні припадало 1.16 рогатої худоби та 0.45 волів, а на 100 дес.посівної площі робочих коней було 23.2, а волів біля 2.

П Т А Х І В Н И Ц Т В О .

Українське птахівництво має головною метою продовольчо-споживчі завдання місцевого характеру. Розводять птаство у нас головно жінки-господині по селах - розводять курей, гусей, качок і індиків. По цілій Україні нараховують дробу до 70 міл.штук. Вигодовують на жир птицю дуже мало, хиба що гусей на продаж і взагалі промислового характеру укр.птахівництво не носить, а тому на поліпшення порід домашньої птиці уваги не звертається, хоч в міжнародній торгівлі йому належить почесне місце, а то як живою птицею, так і продуктами птахівництва - особливо яйцями і піррям. В порівнянню з Росією б.російська Україна продукувала половину птиці та яєць цілої Росії.

6. М І Н Е Р А Л Ь Н І Б О Г А Ц Т В А І Д О Б У В А Ю Ч А П Р О М И С Л О В І С Т Ь У К Р А Ї Н И .

Вугіль, залізо, нафта і сіль - це головні наші мінеральні богацтва, мимо цілого ряду других горядних.

Камінне вугілля. Головна українська кам'яновугельна округа міститься в донецькім басейні. Вона обіймає понад 20000 кв.км. з запасом вугілля в своїх надрах в 55½ міліардів тон або 3400 міліардів пудів /світові запаси вугілля рівняються 7400 міліардів тон/. Річна продукція до війни в Донбасі була пересічно в рік понад 25 міл.тон або 1500 - 1600 міл.пудів а в поодинокі роки і більше - себто до 2 % світової здобичи. Коли цю довоєнну здобич взяти за нормальну, то Україні вистачить вугілля на 2000 років. Але споживання камінного вугілля на Україні до війни було за мале і тому треба сподіватися його підвищення, а коли воно осяг-

не навіть 100 міл.тон річно, то і тоді Україні вистарчить запасів свого вугілля на так довго, як нпр. в Англії, на 500 - 600 років. Революція страшенно шкідливо відбилася на вугляній продукції Донбасу - замість довоєнних 1500 - 1600 міл.пуд. було добуто в р.1918 - 550 міл.,в1919 - 330 міл.,в1920 - 270 міл.пуд. а в 1921 - 350 міл.пуд. Не дивлячись на це Донбас залишається єдиним значним джерелом постачання вугілля на цілий схід Европи.

В порівнанню з иншими країнами - Україна вважається забезпеченою вугіллям. У нас приходиться 0.12 міл.тон на 1 кв.км., тоді як в самій забезпеченій країні світа - Німеччині 0.78 міл.тон, Англії 0.60, б.Австро-Угорщині 0.09, Франції 0.03, Европ.Россії/навіть разом з Україною/0.015. Розробка вугільних покладів розпочалась щойно в половині минулого століття і в 1860 р. було здобуто лишень 6 міл.пуд. Перед війною було вже в Донбасі понад 500 приватних каменовуг.підприємців з 200 тис.робітників. Найглибші шахти на Україні сягають і 800 метрів глубини/344 сяж./. Товщина шарів ½ - 1 м. В Донецькому басейні добувається огловним чином чорне вугілля. Добування антрациту і коксового вугілля складало 15 - 20 % загальної здобичі Донбасу, і 99 % усієї російської продукції антрациту і коксу. Українське коксове вугілля єдина підвалина для металюргічної промисловости цілого Сходу Европи.

Крім чорного вугілля є на Україні в багатьох місцях і <u>буре вугілля</u>. Найбільше буровугільне поле лежить окло Кременця на Волині з запасом в 1½ міліарда пудів. Инші поля розкидані по правобережній височині на просторах 5000 кв.км., а саме на Київщині коло Вишгорода та в Звенигородськім і Чигиринськім повітах /Журівка та Катеринопіль/. В останньому за 25 років минулого століття було добуто понад 20 міл.пуд. Є ще поклади цего вугілля на Херсонщині коло Єлисавету та в Галичині - нпр. Потилич,Глинськ,Новоселиця і ин. В 1901 р. тут добуто було більше 6 міл.пуд.але вже 1905 р. лише половину. Та і взагалі з розвитком добу-

вання кам'янного вугілля в Донбасі добування бу рого вугілля майже припинилося. Щойно розвал транспорту в 1919 р. привів до відновлення здо бичі, але в розмірах дуже незначних.

Сіре вугілля або торф подибується по всій Україні, за винятком сутостепових засушених об ластей, але найбільші поклади торфу є в поліс ких багнах, багато його в північній Волині, Під ляші, Галичині /біля 185000 десятин/ і т.д. В одних лише пяти губерніях - в Київщині, Полтав щині, Чернигівщині, Волині і Поділлю запаси його обчислюють в 45 міліардів пудів. Добува- но його головно на Поліссю /Сарни/, на Волині /Верби, Кремінець, Любар і т.д./, в Київщині, Чернигівщині /Клинці, Новозибків, Чернигів і ин/ в Галичині /понад 40 місць/ і т.п., але всюди на дрібну скалю.

Білим та зеленим вугіллям /сила водопадів порогів та течії, що при відповідних уряджен- нях постачає механичну або теплельну енергію/ богаті майже всі наші ріки: Буг, Тетерів, Рось, Десна, Поипять з притоками, Дністер, Донець, а головне Дніпро. Енергію цього вугілля підрахо- вують на Україні біля 1 міл. кінських сил, та она використана досі дуже мало - всего 5 - 6%.

Залізо. Залізняк, що з нього добувають за- лізо, находиться в дуже богатьох місцях України але не всюди оплачується його добування. Добу- вання проводиться лише в 2-х районах - Криво- ріжському /водозбір річки Інгульця/ і Керчен- ському, в Криму. Більше значіння мають Криворіж ські залізняки. Запаси їх обраховують на 12 міліардів пудів. Цей район особливо важний тим що залізняки його мають пересічно 60 - 65 % чистого заліза, шари товщиною до 25 м. Вони в Европі найбогатші після гішпанських залізняків До війни здобич залізняка була тут біля 400 міл. пуд. Коли це число прийняти за нормальне, то в 25 - 30 років запаси Криворіжжя будуть ви черпані. Запаси залізняка в Керченському райо- ні більші в двоє - 25 - 30 міліардів пудів, але тут залізняк гіршої якости - він має лише 41 - 44 % чистого заліза. Довоєнна добич руди в Керченському районі ледве досягала 30 міл. п.

До війни тут було лише 4 рудники /працювало лише 2/, в той час в Криворіжжю було 85 рудників, і майже всі вони належали французьким, бельгійським та німецьким підприємцям. Війна дуже сильно відбилася на здобичі залізняка в обох районах, протягом перших трьох років вона все падала, а в 1918 р. зовсім припинилася і аж до 1922 р. рудники зовсім не працювали.

Мимо цих районів є ще дуже важний центр в Бердянському повіті - Корсак Могила. Значні кількості залізняка знаходяться також в східній Волині /Житомір, Овруч і Новгород-Вол. повіт - з 30 -40 % заліза/. Менші поклади залізняка є ще на Поліссю, в зах. Київщині і галицьких Карпатах. На Буковині і в Закарпатті добувають заліза тільки дуже незначну кількість. Серед країн світа, що продукують залізо, Україна стоїть на 6 місці.

Нафта. Головним терeном нафтової продукції на Україні було до тепер галицьке Підкарпаття з Бориславом на чолі. Галицькі нафтові поля здовж східних окраїн Карпатської дуги займають до 10000 кв. км. простору і дали в р. 1910 - понад 100 міл. пуд. нафти, але це була найбільша здобич, вже в р. 1913 вона ледве виносила 70 міл. пуд., а в 1921 лише 42 міл. пуд., з тих околиці Борислава дали 90 %. Галицька нафта видає 3 - 6 % бензіну, 55 - 65 керасини, а решту ріжних лишків. Більш як на половину вона находиться в руках французького капіталу.

Крім Галичини є ще нафта на Кубані /Майкоп/, де здобувається що року 5 - 7 міл. пуд. /в р. 1912 було більше 9 міл. п./. Нафта Кубані високої якости і по своїм властивостям наближується до американської.

Земний віск, що трапляється в ріжних місцевостях світу, лише на Україні добувається в значній кількости. В р. 1885 його добуто було в одному Бориславі понад 700 тис. пуд., але потім його продукція підупала і вже в 1910 р. на всіх копальнях Галичини /Борислав, Дзвиняч, Старуня і Трускавець/ було здобуто лишень 130 тис. пуд., а в р. 1913 тільки 70 тис. пудів.

Сіль. Україна має три головні сільні окру

ти: Карпатську, Донецьку і Чорноморську. За винятком великих копалень соли в Величці і Бохні всі карпатські солярні лежать на нашій території, а то Ляцьке, Дрогобич, Стебник, Болехів, Долина, Калуш, Делятин, Ланчин і Косів. Хоч напр. в Стебнику відкриті поклади камяної соли більші від Велицьких, та її продукція була обмежена в наслідок державної монополії в б. Австрії. Та не дивлячись на це, річна продукція соли в Галичині була поверх 6 міл. пуд. В Донецькім Кряжі головна копальня є в Бранцівці коло Бахмута зі 100 м. шаром завтовшки чистої соли. Річна продукція тут в воєнні часи була понад 35 мід. пуд Крім того добувається ще біля 7 мід. пуд. коло Славянська. Над Чорним морем добувається сіль з лиманів та озер через випарування на сонці. Головним джерелом є кримські озера, далі йдуть лимани Херсонщини і Бердянські лимани. Здобувалося тут річно до 30 міл. пуд. соли. Взагалі сільна продукція укр. земель б. Росії давала більше половини цілої імперської продукції і 9 % світової здобичі соли.

Манґанову руду добувають коло Нікополя та Городища на Катеринославщині, невелику кількість теж в схід. Поділлю та на Буковині. Річна продукція 14 - 17 міл. пуд., що складало 30 % загально російської і 13 % світової. Манґанову руду у нас купувала головно Німеччина, що потрібувала її при виплавці чавуна.

Графіт, що йде на виріб чорної фарби, ріжних шмар, електричного приладдя, олівців то що зустрічається на Україні в богатьох місцях - на Київщині, Катеринославщині, Поділлю і ин.

Фосфорити, що йдуть на виготовлення суперфосфату, яким уґнюють ґрунти, зустрічаються на Україні часто, головно на галицькім і наддніпрянськім Поділлю і в сусідніх окраїнах Бесарабії. Запаси їх оцінюють сотнями міл. пуд. В 1905 р. тут добуто поверх міліона пудів, що складало поверх 93 % всієї фосфоритової продукції Росії. Великі поклади фосфоритів має ще Чернигівщина, есть вони і на Полтавщині, Київщині і Катеринославщині.

Калієві соли добувають в більших розмірах

лище в Калуші, де маються запаси їх до 30 міліардів пудів, але продукція їх була незначна, в 1908 р. лише біля 700 тис.пудів.

Мідні руди находяться в невеликих кількостях в Донецькім Кряжи і в Кривому Розі та в Уманському повіті на Київщині. Довоєнна пересічна продукція міди була троха більше ½ мільпудів.

Живе срібло в Микитівці на Катеринославщині - єдина розробка живого срібла на цілу бувшу Россію. Річна продукція 7 тисбпудів.

Золота і срібла на Україні немає, як що не рахувати т.зв. Нагольного Кряжу в Донецькій височині, де золото трапляється в дуже незначній кількости та розробок срібла в баталпашинському відділі на Кубанщині, де залягають срібно-оловяні руди. В 1914 р.там було здобуто 1400 пудів срібла.

Порцелянові глини добуваються на Україні в Катеринославщині, Херсонщині, на Волині, в Полтавщині, Чернигівщини, а головне в Київщині. Поза Україною порцелянових глин в Росії не було. Инші сорти глини є в кождій укр.губернії

Будівляне каміння теж трапляється всюди. До каменярських робіт дуже добре надається червоний пісковик Галичини та граніти Волині і богато инших. Дорогоцінних камінів майже не зустрічається.

Мінеральними джерелами або "лікарськими водами" в звязку з богацтвом ріжних мінералів в землі, Україна не бідна. Та на жаль ця справа ще мало досліджена і взагалі неупорядкована

7. ОБРОБЛЮЧА ПРОМИСЛОВІСТЬ.
Домашня промисловість та ремісництво.

Домашня обробка прядива в формі ткацтва і звязаних з ним галузів ще досить розповсюджена на Україні, особливо віджив цей промисел в часи повоєнної і революційної руїни. Ткацтвом займаються всюди на Україні, але найвище воно стоїть на Полтавщині /також Чернигівщині і Харківщині/. В Галичині розвинулось воно найбільш на Підгірю /Косівщина/. Виріб сукна - на всіх

землях північної України, найбільше в Золотоношському повіті Полтавщини. Килими і ліжники найкраще тчуть в Миргородському та Зінківському повіті, на північнім Поділлю та в горах на Гуцульщині. Мотузярство подибується по всій Україні - найбільше в Полтавщині і на Київщині /Лисянка/ та в Галичині /Радимно/. Вязання рибальських сіток загально розповсюднено в Лохвицькім повіті Полтавщини та Охтирськім Чернигів щини. Кравецтво нігде не розвинулось в більших розмірах, хоч кравці подибуються всюди по селах, а ще більш в місточках. В Полтавщині кравецтвом та шапакрством займається понад 10 тис родин.

Оброблення дерева розповсюднено по всій Україні за виїмком степових губерній. Грубе оброблювання дерева займає постійно великий відсоток сільського населення карпатських верховин, Полісся, Волині, Київщини і Чернигівщини. Найкращих теслів має Гуцульщина, там вони самостійно будують навіть величаві деревляні церкви. Будівля деревляних суден має головні осідки по Припяти, Дніпрові, Дністрові та над Доном в Озові. Столярство слабо розвинуте, хоч і задовольняє всі потреби села, а по части й міста. Поодинокі місцевости, головно на Полтавщині спеціялізувались на поодиноких виробах - виріб скринь, меблів і ложок. На Гуцульщині витворилося артистичне столярство, прикрашуване питомим гуцульським орнаментом. Бондарство з виробом домашньої деревляної посуди і колодійство з виробом возів носить подібний характер розповсюдженості і спеціялізації поодиноких місцевостей. Перед і тут належить Полтавщині; далі йдуть Харківщина, Чернигівщина, Київщина, Гуцульщина та Галичина. Рівнож кошикарство найбільш розвинуте в Полтавщині.

Гончарський промисел завдяки богацтву добрих гончарських глин розвинуто на Україні дуже високо і найкраще на цілу Східню Европу. Найбільший цей промисл в Полтавщині, Чернигівщині Харківщині, Волині і Галичині. В инших частинах України воно також зустрічається, але має менше значіння. Виріб цегли, кахоль і черепиці

- найбільший в Галичині, де селяне починають засновувати навіть спілки для виробу цегли та дахівок.

Домашньої промисловости по обробляванню металів на Україні майже не має. Окрім поодиноких ковалів та невеликої кількости слюсарів, які працюють переважно біля біжучого ремонту, инших галузей цієї промисловости не розвинулось На ширшу скалю ковальство трапляється лише на Харківщині, де ковалі виробляють самостійно плуги.

Гарбарство і кушнірство мають свій осідок головне в Чернигівщині /Олишівка, Седнів, Березня і Короп/, Полтавщині /Решетилівка, Нові Сенжари, Опошня, Зіньків/, Харківщина /Валки, Нова Водолага, Охтирки/, Вороніжчина /Бутурлинівка/, Київщина /Васильків, Бердичів, Радомишль/ і Галичина /Тисьмениця і Кути/. Шевство по більшости звязане з гарбарством і кушнірством, більменш відосібнено стрічаємо його на Вороніжчині /Бирюцький та Валуйський повіти - 12000 шевців та в Курщині /Суджанський, Гайворонський і Ново- та Старооскольський повіти/.

С чимало ще инших домашніх промислів на Україні - напр. богомази на Полтавщині /понад 300 род./, гребінщики і др. На Кубанщині домашня промисловість розвинена дуже незначно. Козаки більше віддавались військовим вправам та хліборобству, лише під сучасну пору там поширились домашні вироби сукон, тай то більше тим займаються Черкеси та іногородні, як і рештою промислів.

ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКА ПРОМИСЛОВІСТЬ.

Під оглядом фабрично-заводської промисловости можна поділити Україну на три головні частини: 1. гірничо-заводський район, це південно-східня частина Харківщини та південно-східня Катеринославщина. 2. цукровий район - вся північна полоса України - Холмщина, Волинь Поділля, Київщина, Чернигівщина, Полтавщина Харківщина, частини Курщини та Вороніжчини. 3. збіжевий та заліжно-рудний район - південна

Україна - залізні та манганові копальні та 86% продукції вивозного хліба.

Фабричний промисел на Україні вели і керували ним майже виключно чужі капіталісти - Москалі, Англійці, Французи, Бельгійці і Німці; Українці постачали лише робочу силу, але не всю: десятки тисяч Москалів, Латишів то що заповняли українські фабричні варстати. Починаючи з другої половини минулого століття розвиток фабр.-заводської промисловости йшов у нас дуже поволи в наслідок стремління Москалів зосередити всю промисловість в московському та петербурському фабричних округах. Ще в р.1863 9 губ. бувшої російської України мало 22.5 % фабрик і 24.1 % фабричного робітництва всієї російської імперії і це тоді, коли донецьке вугілля ще майже не розроблялося, а р.1912 це відношення змінилось на некористь України - кількість фабрик впала до 18.5 %, кількість робітників до 14.7% супроти російської. Щорічну вартість всіх виробів фабр. заводської промисловости Соборної України на початках світової війни можна оцінити на 1200 - 1300 міл. карб. себто вона приблизно рівна вартости середних річних жнив 6 огловних хлібів України.

Український фабр. зав. промисл займається головно переробкою своїх мінеральних богацтв і продуктів поживи; инші галузи промисловости стоять дуже низько, зокрема текстілія.

Важка індустрія чи металюргічна промисловість збудована на Україні по новітнім зразкам техніки. В р.1913 було на Україні 18 великих металюргічних заводів мішаного типу : вони мали гути, сталолітейні заводи і прокатні установи. Більшість з них володіла одночасно і великими вугільними шахтами і мала власні шахти залізняків. 12 з цих заводів розположена в районах Катеринослава на ½ дорозі між донбасом і Кривим Рогом, 3 на побережжу Озівського Моря між донбасом і Керченськими залізняками і 3 невеликих заводи в самому Криворіжжі. На всіх заводах в р.1913 працювало 50 гут, в р.1914 - 48. Продукційна здібність їх рівняється біля 2[illegible] міл. пуд. чавуну, дійснаж виплавків чавуну бу

ла лише біля 200 міл.пуд., що складає біля 4 % світової продукції сирого заліза, та біля 70 % загально-російської. Чавун, що вироблявся на Україні в більшій своїй частині перероблювався на тих-же заводах в сталь, але богато чавуну в сирому вигляді відвозилось і на російські заводи для дальшої переробки. З залізних виробів українська металюргія приготовляла лише залізнодорожні матеріяли та важкі сорти заліза. Що-ж торкається листового заліза і инших видів тонкого заліза - то для цього більшість українського заліза йшла в Росію або в Польщу і відтіля повертalася назад в обробленому вигляді. Отже Україна вивозила півфабрикати і привозила готові вироби, що для неї було дуже невигідним

Московсько-большевицька окупація страшенно шкідливо відбилася на нашій тяжкій індустрі Рік 1918 дав лише 150 міл. чавуну, р.1919 - нічого, р.1920 - 9 міл.пуд., р.1921 - 2 міл.пуд. чавуну та біля 9 міл.пуд.півпродуктів і готових продуктів.

Залізні та машинобудівельні Фабрики находяться головно в Катеринославі, Олександрівську, Єлисаветі, Миколаєві, Одессі, Бердянську і Харкові. Виріб дроту і цьвяхів зосереджено в Катеринославі, бляшаних коробок в Одессі, будівля залізних кораблів в Ростові та Миколаєві. Миколаївський судобудівельний завод будує всякі пароплави - від дредноутів та міноносців - до великих особових і товарових. Маємо три великих паровозо-будівельних заводи - в Харкові, Миколаєві та Кременчузі. Залізничі варстати на фабричну скалю є і в Галичині: в Сяноці /фабрика ваґонів/, в Станиславові, Львові, Перемишлі і Стрию. Дуже велику вагу мав на Україні виріб сільсько-господарськихмашин, яких в р.1913 було виготовлено на 30 міл.зол.рублів, що складало 50 % всеросійської продукції. Ці заводи зосереджуються в головних районах споживання сільсько-господ.машин, а саме: Катеринославщина, Харківщина, Таврія, Херсонщина і почасти Київщина. Головна продукція складалася з плугів до 220 тис.плугів лемішових річно, кінських молотілок 17 тис., до них приводів

(керамів)-20.000, сірників до 50.000, віялок до 20.000 і т. д. Всіх таких заводів перед війною було 268.

На Кубані металообробляюча промисловість немає великого розвою. Там нараховувалось всього лиш 102 заводи, з них чавуноліте йних - 30, котельних - 12, де-кілька машинобудівельних і т.д. Найбільші заводи с-господ. машин в Армавирі та по будуванню річних пароплавів в Катеринодарі.

Українське машино-будівництво покривало д війни 2/3 запотрібування України.

Хемична промисловість на Україні поширена дуже мало. Окремі її галузі представляються в такому вигляді: Коксування (суха перегонка камінного вугля) дало в 1916 р. 270 міл. п. коксу, якого вживають для виплавки чавуна. Працювало 4.887 пічей і 23 великих коксо-бензолових заводів. Зі всіх пічей лише 975 (24%) виужиткувало ті гази, що одержуються при коксуванню. Найбільшу цінність з них мають: світільний газ, аміячна вода, каміновугільна смода. Решта пічей випускала все це в повітря, або палила. Ще в 1917 р. окрім коксу було видобуто до 6 м.п. бензолу та біля 1.400.000 п. смоли, а вже в 1918 р. всі печі згасли, а в 1921 р. було здобуто лише 180 т.п. смоли і більше нічого.

Здобуття поташу зосереджено на Кубані, де було 23 заводи з річною продукцією по-над 2 мп з чого до 1 мл. вивозилося за кордон, Що складало 92% загально-російського вивозу.

Широкорозвинута на Кубані культура соняшника давала можливість для поташової прромисловости: одна десятина бадилля давала 14 п. золи, з якої виходило 5-6 п. поташу. В иншихх галузях хемичної промисловости працювало 2 загально-хемичні заводи (Донецький і Славянський), І завод живого срібла, 1 перезиновий, 1 карбідний і 3 нині працюючих заводи для виробу вибухових річей з можливо продукцією в 360.000 п. динаміту і пороху.

Переробка продуктів споживи зводиться до 4 основних галузів: цукроварство, млинарство, гуральництво та броварство.

Цукроварство - одна з найстарши промислов стей України. Вона має за собою повних 85 р. і від 1864 р. зросла в 42 рази. Всього на Україні є 223 цукроварні. Розподіляються вони по Україні так:

Київщина	75	з річно продукцією	35½ мілл
Поділля	52	" "	23 "
Харьківщина	29	" "	16 "
Волинь			
Полтавщина	14		
Чернигівщина	"	" по	6½ "

Бесарабія і Кубанщина по 1 цукроварні. Річна продукція перед війною була в середньому 105 м.п., що складало 8,2 % світової продукції цукру взагалі і 18,3 % бурякового та 87 % від продукції б. Росії. Між продуцентами цукровоно буряка Україні належить 2 місце в світі. Перше місце займає Німеччина - 140 м.п.,

Україна	105	"
Чехія	90	"
Сполучені Штати Пів. А.	38	"

Колиж взяти посівплощу, то Україні належить 1 місце. Рафінадних заводів на Україні 35, з них цілком самостійних 14, а 21 як відділи при пісочних заводах. Річна продукція рафінаду по-над 40м.п. Значіння цукроварства для України величезне. Одна десятина засіяна буряками дає в декілька разів більший зиск ніж засів збіжжям. Тнажаль Московська окупація і тут зробила своє: в 1921 р. сяк так працювало ли ше 110 цукроварень, а продукція їх була лише 5% довійськової

Млинарство істнує на Україні переважно в дрібних розмірах. З 52.194 млинів в 9 губ. України в 1908 р. було виключно промислових млинів лише біля 1150. Найбільша кількість промислови млинів припадає на Поділля та Київщину. (50%). далі на Катеринославщину, Херсонщину і Полтавщину. Великі парові млини, що продукують муку ріжних сортів, працюють в Харькові, Київі, Полтаві, Кременчузі, Одесі, Севастополі, Миколаєві і инш. В Галичині у Львові. Вродах, Тернополі, Бучачі, Коломиї, Станиславові і инш. Всього в центр. Україні Працювало в 1912 р. 158 великих парових млини з продукцією біля 100 м.п., з

того по-над 80 % пшеничної, Кубанщина має біля 200 промислових млинів, що перемелювали річно до 50 м.п. пшениці та 6 м.п. жита. Біля 11 % с вого хлібного експорту вивозила Кубань мукою.

Ґуральництво розповсюджене по всій Україн Загальна кількість ґуралень на Соборній Україн по-над 1.000, з того в 9 ґуберніях 586 та на давній австо-угорській Україні 550 (переважно малих). По кількости ґуралень на 1 місці стоїт Волинь (135), далі Чернигівщина (120), Поділля (99), Київщина (71). Кубань має лише 7 ґурален Загальну продукцію України можна оцінити в 650 мл. літр. алкоголю. На цілому світі виробляють 4 млрди. В 1921 р. на Україні працювало лише 1 ґуралень з продукцією поверх 500.000 відер чистого спірту.

З ґуральництвом звязаний і виріб сливовиці. На Закарпаттю її продукують до 800.000 лт. річно. Виробом дріжчів займалося на Україні 8 фабрик. З того числа на Київщину припадало 4.

Броварство дає добрий продукт лише в Галичині (головно Львів) та Буковині (Фернівці). В центр. Україні було біля 250 броварень, які зварили в 1912 р. коло 17 мл. відер пива. Існують броварні головно в Харьківщині та Катеринославщині. На Кубані існувало лише 27 броварень, що давали річно на задоволення місцевих потреб 9 900.000 відер пива.

Переробку фруктів та овочів в ширшому смислі себ-то про так зв. консервну індустрію у нас можна говорити дуже мало. В инших же країнах ця продукція займає величезне місце.

Консервне виробництво має 2 осередки - Одеса (перед війною працювало 23 фабрики з річною продукцією в 75 мл. коробок, головно рибних консервів) та Кубанщина (з 20 фабриками).

Олійництво найгарніше стоїть в Херсонщин Київщині, Чернигівщині і инш. В 9 ґуб. України перед війною було 19 великих, 40 середніх і до 3.000 малих олійниць. Окреме місце займає Кубанщина, головний продуцент соняшної олії в б.Росії. Майже кожна станиця мала свою маслобойку. Більші заводи суть в Катеринодарі, Армавірі. Кубанщина пересічно за рік добувала до 7 м.п. Значна кількість соняшної олії йшла на виріб штуч-

ного твердого сала так зв. саламасу, що йшов г ловним чином на виріб мила.

Інші харчово-продукційні підприємства як- то ковбасні, крахмально-патоочні, цукерні, чай- но-кавові і т.и. вироби не мали здебільшого фа бричного характеру.

Текстільна промисловість. Бавовняно-ткац ка промисловість обмежується кількома лише фаб риками. З них 3 на Херсонщині, 2 в Таврії (м. Мелітополь) та 1 на Катеринославщині (Павлогра ська мануфактура). Всі ці фабрики діставали дл себе сировину з Москви. Прядільень, ниточних фа брик і т.и. у нас не має.

Вовняна промисловість значно більше розви нута. В 9 губ. центр. України є по-над 40 фабрик з 6.000 робітників. Найбільший центр на Черни- гівщині (Клинці 7 фабрик) та на Поділлю (Дуна євці 23 фабрики), крім того є заводи для миття вовни (2 на харьківщині і 1 на Херсонщині) та по-над 40 вовнопрядільних та вовноткацьких фаб рик. Дуже багато на Україні напідомашніх фабри для виробу сукна. Але все це не задовольняє по треб України. Дуже багато ріжних вовняних виро- бів довозиться на Україну з за кордону.

Льняна та конопляна промисловість значно розвинута лише в Чернигівщині. До війни там пр цювало 21 фабрика. Джутові вироби продукують лише 2 великих заводи - в Одесі та Харькові.

Виріб готового одягу значний лише на Херс онщині (Одеса) та в Галичині (Львів, Перемишль, Станиславів, Броди).

Шовкової промисловости на Україні не істн не дивлячись на сприятливі для неї умовини.

Папірова промисловість досить поширена, ос бливо в лісній місцевости. Всього на Україні було до революції 65 папірових заводів, які пр дуквали 40% загально-російського паперу. Вироблявся переважно грубий папір. Виріб паперу дл друку і писання мало розвинутий і складає всьо го 6½ % загально-російської продукції. Найбіль ше фабрик було на Волині (12), Київщині (9), Ха рьківщині (8) та Полтавщині (5). В Галичині ви ріб звичайного паперу провадиться в Червянах та Сасові.

Друкарська промисловість. В межах радянської України в 1921 р. було більше 1.000 ріжних друкарських закладів, з того 600 друкарень, більшість яких зосереджено в Київі, Одесі і Харькові (536). Шрифту нараховувалось біля 100.000 п. Набірних машин, автоматів, всього біля 60.

Шкляна та порцелянова промисловість обмежується східною Волинню, околицями Харькова, містами Бахмутом та Лисичим на Катеринославщині. Загальна кількість шкляних ґут в центр. Україні була по-над 40 з річною продукцією на 72 мл. з. карб., з того на Волині 15, а на Донеччині 10.

Порцелянова фабрикація зосереджена головн на Волині (11 зав.) з річною продукцією р 5 мл золотих карб. Крім того на Харьківщині 2 заводи та 1 в Одесі. Волинські порцелярні крім посуду виробляють ще ріжні електричні та аптекарські прилади.

Як шкляні так і порцелянові фабрики ще в 1922 р. були без руху.

Цементові заводи України зосереджені переважно на Катеринославщині. В центр. Україні було їх 11 з продукцією в 4 мл. бочок на рік. Мимо того заводи цементу були на Чорноморрю (Новоросійськ), в Галичині та на Буковині.

Цеглу і дахівку виробляли майже по всіх більших містах України: Київ, Харьків, Одеса, Львів, Коломия, Перемишль і т.д. На одній лише Наддніпрянщині було по-над 250 цегелень і черепичних заводів з продукцією на 9 мл. зол.р

Фабрик тютюну, цигар і цигаретів було на Україні до 100, головно в Київі, Харькові, Одесі, Миколаєві і т.д. В 1917 р. було виголтловлено по-над 300.000 п. кращого тютюну та по-на 1.200.000 п. махорки. В Галичині тютюнові фабрики (Винники, Монастирська, Заболотне) належали до державної монополії. На Кубані було 6 тютюнових фабрик, які переробляли 30-40 т.п. Не переробленого тютюну Кубанщина вивозила більше 500.000 п., що складало 94 % загально-російського вивозу та й взагалі Українські фабрики не могли переробити всієї своєї сировини.

Крім наведених галузів промисловости на Україні були щей инші фабрично-заводські заклади, але вони не набули широкого розвитку.

ТОРГІВЛЯ.

Під торгівлею в цьому місці треба розуміти не лише куп ецький продаж і купівлю краму з ме тою одержання одержання прибутків. Такою торгі влею, як згадувалося вище займалося на Україні дуже не багато, особливо, коли рахувати лише українське населення, а всякий збут і набуття краму, не залежно від того хто його проводить чи купець чи сам продуцент.

Загальний український товарообмін можна пі рахувати лише дуже приблизно, особливо товарооб мін внутрішній. Більш менш точно підраховують лише зовнішній торг, себ-то те, що Україна вив зила за кордон (експорт) та що привозила до се бе (імпорт) та й то не по всіх землях. Отуто і дається найбільше взнаки політична залежність України. Чужа влада по своєму організовувала то говельну статистику, з якої тепер дуже трудно повитягати потрібні нам матеріяли.

Предметом торговлі України являється голо вним чином продукти с-господарства. На загаль- ний ринок викидала їх Україна більше як на 1½ млрд. зол. карб. З цієї кількости по залізницях перевозилося на суму по-над 900 мл., а иншими шляхами по-над 700 мл. карб. Коли доцього додамо де вартість головнійших продуктів Українсь- кої промисловости, що вироблялися виключно для збуту, в сумі приблизно 1 млрд. карб., то варт сть краму, який постачало Українське народне г сподарство однієї лише центр.України виноситим по-над 2½-3 млрди зол. карб. Зі всього цего кр му, що поступав на Український ринок, приблизн 1/3 вивозилась за кордон. Однакже для задоволе ня своїх потреб Україна дуже багато привозила ріжного краму до себе і з закордону, на суму приблизно до 650 мл. з. карб. Таким чином зов- нішний торговельний оборот України перед війно виносив приблизно 1.700.000.000 зол. карб. Вив первищував довіз на 350 мл. карб.з лишком. Ко- ли прирівняти зовнішню торговлю України з між- народнею торговлею світу, що обчислювалася в довійськові часи в сумі до 60 млрдів зол. карб то побачимо, що українська торговля виносила л лише 2 % загально світової і займала 9 місце.

На українському ринкові на передодні війни на протязі року оберталося:

1) Продуктів с-господ. господарства:

а) збіжжя 600 мл.п.
б) бараболі 240 " "
в) борошна 100 " "
г) цукр.буряка 560 " "
д) городини і кукурузи 52 " "
е) худоби 6.500000 штук
ж) птиці 35.300000 "
з) яєць 1600.000000 "
і) молока 118.000000 відер

2) Головних пр. промисловости:

а) вугля і коксу 1.800 мл.п.
б) лісу 260 " "
в) руд 436 " "
г) цукру 80 " "
д) соли 50 " "
е) продуктів металургії 204 " "
ж) шкір 19 " "

Серед краму, що довозився на Україну з чужини обертався головним чином:

а) ліс 76 мл.п.
б) залізні вироби 20 " "
в) текстильні і вовна..... 6 " "
г) колоніяльний крам 8½ мл.п
д) нафта 36 " "
е) погної 8,8" "
ж) цементу 8,6" "
з) шкір готових 3 " "

Зі своїх власних виробів Україна вивозила до чужих країн:

1) Продуктів с-господарства:

а) збіжжя 470 мл.п.
б) борошна 41 " "
в) худоби 620.000 штук
г) птиці 16500.000 "
д) яєць 4½ мл.п.

2) Продуктів промисловости:

а) вугля 600 мл.п.
б) руд 100 " "
в) металургічних вир. 123 " "
д) цукру 60 " "
е) соли 24 " "
ж) спирту 3,7" "

Таким чином Україна біля 2/3 свого виробу вивозила за кордон в сировому вигляді, на тому ввозила до себе велику кількість готових фабрикатів, що здебільшого за кордоном вироблялись з її ж таки сирівців. По контовности краму Україна купувала найбільше текстильних виробів та виробів зі шкіри. Наведені цифри показують тако ж, що українське с-господарство втратило свій споживчий характер і набуло характеру промислового. Український сільський господарь знаходиться в залежности од товарового ринку (яко продуцент) не менше, як і фабри-

кант і то не лише по збуту сирівців, а також і по набуттю необхідного для с-господарства знаряддя. Особливо ця залежність збільшилася з розвитком с-господаоської індустрії і технічного зліпшення хліборобства.

Роля Галичини в загально-торговельному обороті України незначна. Лише вивіз деякого другорядного збіжжя, як овес, бараболя, (голо вно в зах. Австрію) та нафта відогравав політичну ролю. Зате перед Галичиною, як торговельною дорогою між центр. Україною і Зах. Європою - світле майбутнє.

Кубанщина особливо жваво торгувала з закордоном, вивозячи річно за свої межі 2/3 річної продукції. Центром цієї торговлі був Новоросійськ, який мав найбільший по розмірам в б. Росії елєватор, що пропускав через себе 72 % всього збіжевого експорту Кубанщини. Найбільшими покупцями Кубанського зерна були Німеччина, Голандія та Італія. ще більш жвавим був на Кубанщині внутрішній торговельний оборот.

Головними центрами української торговлі як зовнішньої так і внутрішньої є Київ, Одеса, Харків, Львів, Броди, Катеринослав, Миколаїв, Маріуполь, Таганрог, Ростов та згаданий вище Новоросійськ. Сістема торговлі на Україні стара - ярмаркова. Що річно відбувається по більших селах та місточках до 4.000 ярмарків. Але значіння ярмарків все більше підупадає. Славні колись в Галичині ярмарки в Тарнополі, Улашківцях та Чернівцях зникли безслідно. Витісняються ярмарки новітньою сістемою торговлі - біржею. Біржі і банки в зазначених вище торговельних центрах переводять величезні торговельні операції.

Під сучасну пору торговля в центр. Україні сильно підупала в наслідок загальної господарчої руїни і перебрання большовиками зовнішнього і значної частини внутрішнього торгу в свої руки. Особливо знищено зовнішній товарообмін, який набрав характеру контрабанди, особливо в 1920-22 роках.

ГРОШОВА ГОСПОДАРКА УКРАЇНИ.

Україна лише в часі свого недовгого само-

стійного існування як незалежної держави мала свою грошову валюту. Весь инший час вона залежала і досі залежить в цьому відношенню від тих держав, в склад яких вона входить. До війни на теренах України мали обіг московський "рубль" та австрійська "корона" тому й зрозуміло, що вся грошова господаркана Україні була зосереджена в чужих руках. Від цього , звичайно, найбільш терпить само українське населення. За кожне хитання валюти, яке залежить од неумілого господарювання правительств, що панують над Українським народом , повинен розплачуватися своєю реальною цінністю (різними продуктами своєї діяльности) український господарь, який, як рільник, являється найбільш платездатним елементом чужої йому держави. Величезна шкода для України полягала також і в невідповідній її інтересам організації кредиту для господарських потреб населення, себ-то банкової справи. До війни в 9 губ. центр. України було 11 великих банків, що самостійно обслуговували Україну , не рахуючи різних товариств взаємного кредиту і инших громадських, приватних і кооперативних кредитових установ.

В Галичині було те саме. Ціла грошова господарка перебувала в руках філій віденських і инших банків.

Оборот по всіх філіях державного банку в б. Росії в 1913 р. виносив 234 млрди рублів. Білянс всіх приватних банків в 1914 р. перевищував 8 млрдів р. По кооперативному кредиту біля 1 млрда карб. , а обороти розрахункових відділів (палат) державного банку доходив в1913 р. до 40 млрдів рублів.

Виділити з цього грошові обороти по Україні неможливо,бо розрахунки за торговельні і кредитові операції відбувалися по більшости в столицях Росії. Зосередження банкового кредиту по за межами України було одною з причин того, що Україна не могла в ширших розмірах використовувати і розвивати свої продукційні сили. Правління всіх акціонерних банків і різного роду підприємств великих капіталістів, все тяглося до столиць, туди ж тяглися і всі прибутки. Звідтиж керували і всім народнім господарством України,

яке жило і розвивалось в залежности од чужої волі та на задоволення в першу чергу чужих інтересів.

Невигідною стороною спільности грошової господарки України з иншими державами є і спільність державної скарбниці. Коли виділити з державного кошторису всі прибутки, які, напр., російська державна скарбниця здобувала з 9 українських губерній в 1912 р., то довідаємося, що Україна дала 683.634.000 зол.рублів (22 % всіх державних прибутків), а Російський уряд витратив на потреби Українського народу лише 377.636.000 р. або лише 11 % від загально-імперської суми видатків. Отже по-над 300 мілійонів зол. рублів платило населення України за своє політичне, культурне і національне поневолення Москві, за один тільки рік.

ЗАСОБИ ЗВЯЗКУ .

Добре розвиненої лучби вимагають як інтереси державні (військові і політичні), так особливо потреби господарські. Нажаль транспорт на Україні слабо розвинутий хоч природні умови для цього дуже сприятливі.

За винятком Галичини, Буковини і Закарпаття найбільше розповсюджені на Україні ґрунтові дороги. Загальна довжина ґрунтових доріг України приблизно до 150.000 верст, Брукованих шляхів на Соборній Україні дуже мало. Галичина має їх по-над 7.000 верст, Буковина - 2.000, Закарпаття до 3.000, а центральна Україна разом з Кубанщиною ледве 5.000. Загалом беручи, така довжина брукованих шляхів виносить не більше 7 вершків (31 цм.) на душу населення, в той час, як в Данії приходиться по-над 7 сажнів (16м.) на душу населення. Подібні відносини і що до залізниць. Загальна довжина українських залізниць виносить по-над 22.000 верст, з того на центр. Україну припадає 16.800 верст, Кубанщину - біля 2.000, і Галичину біля 4.000 верст. В порівнанню з иншими країнами Україна, що до довжини своїх залізниць і до простору своєї території займає одно з останніх місць. Крім своєї малорозвинутости українська залізнича сітка має ще ту хибу, що

лінії її прямують до чужих торгових і населених осередків і мало узгляднюють місцеві потреби. Лише Галичина, відмежована природніми кордонами Карпат від решти б. Австро-Угорщини, дістала географічно самостійну залізничу сітку з осередком у Львові. В центральній Україні всі залізничі лінії проведені для забезпечення інтересів московського центру і балтицьких пристанів. Тому важні перехрещення і цілі залізничі вузли лежат по більшости лежать у чистім полі, або коло невеликих сіл чи місточок, як напр., Сарни, Коростень, Крути, Воржба, Бахмач, Козятин, Жмеренка і т.д. Навіть Київ в дійсности є лише перехрестям двох ліній. З господарського погляду лише Харьків та Берестя заслуговують назви залізничих вузлів та Донбас має згущену сітку залізниць з численними місцевими вузлами. До інтересів Москви були пристосовані і залізничі таріфи, через це українське добро (збіжжа, камяний вугіль тощо) лекше і відносно дешевше було везти до далеких балтицьких портів, як до близьких чорноморських. В наслідок цього українському хлібові приходилось платити за 500 верстне віддалення по залізниці стілько, скілько в Америці коштує за 1.500 верст. Значно дешевше, звичайно, провадиться перевозка продуктів водними шляхами. Довжина всіх водних шляхів на Україні виносить приблизно 8.000 верст. Найважнійша річна дорога України - Дніпров 1918 р. мав на собі 430 пароплавів і 3.000 непарових суден з вмістимістю по-над 1 мл. тон вантажу, себ-то рівнявся по вмістимости цілій морській торговельній фльоті б. Австро-Угорщини. Щорічний перевоз виносив до 10 мл. тон. Але ще не використовуються всі можливости - потрібна регуляція і чистка Дніпра і тоді можна буловби здійснити англійський плян про сполучення Чорного моря з Балтицьким. Взагалі ж водяні шляхи України потрібують багато зліпшень і нових побудовань. На черзі сполучення Дніпра каналом через Самару з Донцем і Доном.

По річці Кубані з Курою в 1906 році ходило 69 пароплавів і 131 непарове судно.

Що до мореплавства то Україна послуговувалася побільшости чужою фльотою. В 1913 р. біля берегів Чорного та Азовського морей пливало лише

413 парових та 850 парусних кораблів із загальною вмістимістю 300.000 тон. Більшість цих суден, після оголошення Української державної самостійности, змінили свій російський прапор на Український, під яким і плавали за часів гетьмана і директорії. Большовицька навала на Україну позбавила нас і цієї невеличкої фльоти і всі судна розплились по инших портах Європи. Більшість з них передалася в розпорядження Франції.

Серед Українських портів найважнійше місце належить Одесі, Миколаєву, Херсону, Маріуполю і Бердянську.

По війні світовій і визвольній пароплавство як морське так і річне майже знищене.

Автодоправа, яка в инших частинах світу набрала величезних розмірів, на Україні майже не істнує. Згідно перепису 1921 р. в межах радянської України налічується всього біля 1.500 автомобілів справних та біля 2.000 попсованих. Це відно в порівнанню зі Сполученими штатами Північної Америки, де приходиться оден автомобіль на 10 душ населення, в Данії є на 47 душ; у Франції на 75 душ і навіть в Чехословаччині на 3.300 д. Відсутність добрих брукованих шляхів на Україні ще довго буде стояти на перешкоді нормальному розвиткові автового способу комунікації.

Пошта, телеграф і телефон чекають на своє поширення і удосконалення. До війни припадало на Україні лише 20 поштових пересилок на 1 душу населення. Нині в межах радянської України-лише 13, тоді як в Сполучених Штатах припадає на 1д. 150, в Німеччині - 120, в Англії - 110.

Телеграф на радянській Україні обслуговує зараз майже виключно урядові потреби. Довжина його проводів сягає до 80.000 верст. Довжина телефонних проводів сягає по-над 90.000 верст, але все це замале. Що би дорівнятись напр., Німеччині, Україна мусілаби приблизно в 30 разів збільшити свою сітку.

Радіотелеграф цілком в первісному стані. На 1 січня 1921 р. було всього 3 передатково- відбіральних станції та 14 відбиральних. Протягом 1921 р. збудовано ще 2 нових передатково-відбіральних та 19 прийомочних станцій. Найсильнійша станція знаходиться в Миколаєві. Вона підтримує

звязки з Парижем, Берліном, Царьгородом і Прагою.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВІМ ГОСПОДАРСТВІ.

Як видно зі всього попереду сказаного, клімат, підсоння, ґрунти і взагалі природні багатства України і умовини її являються дуже сприятливими для сільськогогосподарства. Це господарство разом з пол-учениими з ним промислами і є головним заняттям Українського населення і головним джерелом його прибутків. Крім того надра наших земель ховають в собі величезні запаси різнородних мінеральних багатств, які при відповідному піднесенню нашої промисловости ще в більшій ніж до тепер мірі можуть зпричинитися до розвитку другої величезної галузі нашої народньої господарки. Не менче сприятливим в господарському відношенню є і геоґрафичне положення України. Маємо своє море, що лучить нас з цілим світом; Наші ріки, особливо коли як слід налагодити ~~[illegible]~~ транспортно-водяну господарку, являються добрими внутрішніми шляхами. Крім того через Україну проходять торговольні шляхи між Европою і Азією.

Отже хліб, залізо, вугля, нафта - оце наші головні багатства, які не всякий наріл має в своїому розпорядженню і без яких неможна навіть і мислити нормальноъ заспокоєния розмаїтих потреб народнього господарства в наші часи.

Хлібголовний продукт нашого харчування. Із заліза людність виробляє собі всі необхідні середники для розвитку продукції і засоби боротьби з силами природи. Вугіль і нафта дають тепло і механичну енергію. Все це має Україна подостатком. Крім того займає осередкове положення між країнами Старого світу. Всіма цими багатотвами Україна живила не лише себе, а й у великій мірі і инші народи.

Україна в господарському відношенню витворювала вдвоє а то й втроє більше матеріяльних благ ніж того потрібувало її власне населення. А все ж наша батьківщина далеко ще не вичерпує всіх своїх господарських можливостей.

Воони далеко більші ніж Україна ними послу-

ювувалася і занадто великі для того, щоби їх можна було собі ясно тепер предстáвити.

Цьому були глибокі причини, а саме всебічне поневолення У К Р А Ї Н С Ь К О Ї Н А Ц І Ї Виборовши зрештою собі право на цілком самостійне господарське і політичне існування Український народ тільки в такому випадкові матиме спроможність використовувати в належній мірі всі свої природні багатства і прикладати свій розум та працю для найкращого забезпечення своїх потреб і інтересів, а це в свою чергу не може залишитися без впливу і на кращому задоволенню і інтересів цілого людства.

